

Центральноукраїнський національний технічний університет

Економічний факультет

Кафедра «Економіка, менеджмент та комерційна діяльність»

Допущена до захисту:

зав. кафедри економіки, менеджменту
та комерційної діяльності
к.е.н., доц.

_____ Тетяна РЯБОВОЛИК

«03» січня 2024 р.

(протокол засідання кафедри ЕМ та КД
№ 10 від «03» січня 2024 р.)

Кваліфікаційна робота

за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

на тему: «Напрями забезпечення ефективності підприємницької діяльності в аграрній сфері»

Виконала: здобувачка вищої освіти II курсу
магістратури, групи УФЕБ-22М
спеціальності 073 «Менеджмент»
ОПП «Управління фінансово-економічною
безпекою»

Валерія ПЕТРОВСЬКА

Керівник: к.е.н., доц.

Ольга КІРІЧЕНКО

Рецензент: д.е.н., зав. каф. «ФБСС»

Володимир СИБІРЦЕВ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ	
1.1. Суть та значення підприємства в сучасних умовах господарювання.....	8
1.2. Забезпечення ефективності підприємницької діяльності: методологічний інструментарій.....	15
1.3. Наукові підходи до підвищення ефективності підприємства аграрної сфери...	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ	
2.1. Загальний огляд діяльності сільськогосподарського фермерського господарства «Рябенко С.К.».....	31
2.2. Фінансово-господарський аналіз діяльності СФГ «Рябенко С.К.».....	40
2.3. Системна оцінка забезпечення ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.».....	50
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИКЛАДІ СФГ «РЯБЕНКО С.К.»	
3.1. Покращення управління фінансовими результатами СФГ «Рябенко С.К.» для збільшення забезпечення ефективності його підприємницької діяльності.....	57
3.2. Основні напрямки удосконалення та розвитку організаційно-економічного механізму підвищення ефективності функціонування СФГ «Рябенко С.К.»...	65
3.3. Вдосконалення управління ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.» як стратегічний напрямок підвищення ефективності підприємницької діяльності.....	70
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Кваліфікаційна магістерська робота за другим (магістерським) рівнем виконана на одну з актуальних тем сьогодення: «Напрями забезпечення ефективності підприємницької діяльності в аграрній сфері».

Постановка проблеми: Аграрно-промисловий комплекс України виступає важливим джерелом доходів для національного бюджету. У ситуації економічної нестабільності відновлення національної економіки вимагає активного розвитку сільськогосподарського сектору, що є ключовим для забезпечення продовольчої безпеки та здобуття конкурентних переваг на світовому ринку продуктів харчування. Основною метою економічної діяльності сільськогосподарських господарств є отримання прибутку, який виступає основою їхнього подальшого функціонування та ефективного розвитку.

Однак багатьом господарствам сьогодення не вдається забезпечити сталий розвиток через недостатні доходи. Задача підвищення ефективності сільськогосподарського підприємства стає критичною, оскільки її вирішення має визначальне значення для забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки та насичення ринку власною сільськогосподарською продукцією.

Актуальність теми роботи. Наукові дослідження, присвячені аналізу підприємницької діяльності у сільському господарстві, розглядали роботи вчених, таких як В.Г. Андрійчук, Я.В. Гонтарук, М.М. Гуменюк, Р. Каплан, Д. Мунро, Р.М. Петухов, Н.М. Сіренко, М.Д. Яньков та інші. Однак більшість цих досліджень охоплює аспекти сільськогосподарської діяльності в умовах нормального економічного розвитку, не враховуючи кризових реалій сьогодення. Крім того, не звертається належна увага до підходів сучасних економістів щодо ефективного розвитку агропромислових господарств, а це призводить до відсутності узагальнених підходів, що враховують специфіку їхньої діяльності, вплив внутрішніх чинників та макрофакторів. Таким чином, існує потреба у всебічному аналізі практичної діяльності фермерських господарств у сучасних умовах з метою виявлення шляхів підвищення

ефективності підприємства.

Предмет дослідження. Дослідження напрямів забезпечення ефективності підприємницької діяльності в аграрній сфері включає аналіз агротехнічних інновацій, ефективного використання ресурсів, фінансового менеджменту, технологічного прогресу, управління якістю продукції та соціально-економічних аспектів.

Об'єктом дослідження в темі «Напрями забезпечення ефективності підприємницької діяльності в аграрній сфері» є сільськогосподарське фермерське господарство «Рябенко С.К.» та його напрями діяльності, такі як агротехнічні процеси, управління ресурсами, фінансова стратегія, технологічна інноваційність, якість продукції та взаємодія з соціально-економічним середовищем.

Мета нашої кваліфікаційної роботи полягає у проведенні дослідження проблеми підвищення економічної ефективності підприємства в аграрній сфері та обґрунтуванні шляхів і заходів для удосконалення конкретних аспектів функціонування сільськогосподарського підприємства, інтеграція яких сприятиме позитивному впливу на його ефективність.

Відповідно до окресленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. Детально вивчити сутність та основні принципи сучасного підприємства, а також основні завдання, які перед ним стоять.
2. Проаналізувати наявні методи та інструментарій, що використовуються для забезпечення ефективності функціонування підприємства.
3. Вивчити особливості удосконалення ефективності сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах.
4. Надати опис основних сфер виробничої діяльності аграрного підприємства «Рябенко С.К.», вказавши на їхні ключові напрямки.
5. Вивчити та оцінити економічні та фінансові аспекти діяльності сільськогосподарського підприємства.
6. Визначити та аргументувати оцінку поточного стану ефективності

господарювання аграрного підприємства «Рябенко С.К.».

7. Визначити напрями забезпечення ефективності підприємницької діяльності сільськогосподарського підприємства, використовуючи аналіз результатів дослідження обраного господарства.

Методологія магістерського дослідження ґрунтується на вивченні досягнень та концепцій в рамках вітчизняних та міжнародних досліджень в галузі економіки та підприємства. Теоретично та методологічно дане дослідження опирається на основні наукові принципи економічної теорії, зокрема в контексті ефективного підприємства.

У роботі враховані принципи науковості, об'єктивності, системності, єдності теорії та практики. Оскільки об'єкт і предмет дослідження мають свою специфіку, використані різноманітні наукові методи, зокрема системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз, статистичні та графічні методи, метод комплексної оцінки та інші.

Наукова оригінальність отриманих результатів виявляється у проведенні дослідження сучасних тенденцій підприємства в українському сільському господарстві та в розробці новаторських підходів до підвищення його продуктивності, а саме:

- здійснено комплексне дослідження характеристик сільськогосподарського підприємства в сучасному контексті.

Вдосконалено:

- методи управління, застосовані в реальній практиці досліджуваного сільськогосподарського фермерського господарства.

Отримало додатковий розвиток:

- засоби та методи, що використовуються для забезпечення результативності сільськогосподарського підприємства з метою підвищення його конкурентоспроможності.

Отримані результати мають **практичне значення**, оскільки розроблені рекомендації щодо підвищення ефективності сільськогосподарського підприємства, підтверджені аналізом дослідження господарювання

фермерського господарства «Рябенко С.К.». Ці рекомендації можуть бути використані для забезпечення сталого розвитку інших аграрних підприємств в умовах сучасного господарювання.

Апробація результатів роботи. Результати дослідження були представлені на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України» 07-08 грудня 2023 року, після проходження конференції було опубліковано тези на тему: «Оптимізація логістичного управління для забезпечення ефективності діяльності аграрних підприємств».

Під час дослідження використовувались результати наукових робіт вітчизняних та міжнародних дослідників у галузі підприємства та бізнес-економіки, а також юридичні акти, фінансова звітність сільськогосподарського підприємства та інші джерела.

За своєю структурою, робота включає в себе вступ, три основні розділи, висновки, рекомендації, перелік використаних джерел та додатки.

Перший розділ кваліфікаційної роботи присвячений теоретичним аспектам, які пов'язані із підвищенням ефективності сільськогосподарського підприємства, зокрема: розглядається сутність та роль підприємства в сучасних умовах, вивчається методичний інструментарій для забезпечення його ефективності та аналізується специфіка підвищення ефективності підприємства в аграрному секторі.

У другому (практичному) розділі проведено аналіз ефективності підприємства на прикладі фермерського господарства «Рябенко С.К.». Розглянуто основні напрямки виробничої діяльності та фінансово-господарську сферу підприємства, визначено рівень його ефективності. Практичний аспект дослідження виконаний відповідно до теоретичного матеріалу.

Третій розділ присвячено пошуку напрямів забезпечення ефективності підприємницької діяльності сільськогосподарського фермерського господарства.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

1.1. Суть та значення підприємства в сучасних умовах господарювання

Історія підприємства має свій початок ще в середині XVII століття. У цей період ремісники, купці, місіонери та інші особи вже виконували роль підприємців. З приходом епохи капіталізму виникає прагнення до накопичення багатств та отримання необмеженого прибутку. Незважаючи на те, що підприємці, які вже володіли засобами виробництва, активно розпочинають власну працю на своїх заводах.

Західні економісти XVIII-XIX століть, такі як Д. Рікардо, А. Сміт та інші, внесли значний вклад у аналіз та розвиток аспектів, пов'язаних із підприємством. Адам Сміт відкрив нові горизонти аналізу використання капіталу для отримання прибутку. Він провів розділ між «обіговим» та «основним» капіталом, що раніше розглядався як ідентичний. У контексті сільського господарства він досліджував використання цих понять, стверджуючи, що частина фермерського капіталу, витрачена на сільськогосподарське обладнання, вважається основним капіталом, тоді як обіговий капітал включає витрати на утримання працівників та інші виробничі потреби. Узагальнюючи, можна визначити, що до основного капіталу належать ціни на інструменти та робочу худобу, а обіговий капітал представлений витратами на корми, утримання працівників та обслуговування засобів виробництва.

Видатний вчений А. Сміт підкреслює важливість праці, яка є необхідною для існування людини. Він визнає підприємство основним джерелом, яке дозволяє людині самотійно задовольнити свої потреби. Згідно з його поглядами, конкуренція генерує ринкові відносини. Такий самий підхід мав і вчений Д. Рікардо, який вбачав у конкуренції визначальний чинник формування вартості

товарів на рівні, щоб витрати на працю та інші фактори виробництва відповідали капітальним витратам. За умови конкуренції, на думку Д. Рікардо, підприємець повинен мати можливість вільного вибору сфери діяльності з метою отримання прибутку, оптимізуючи при цьому розміщення свого капіталу [9, с. 246-247].

Розвиток вільної торгівлі розширює можливості підприємницької діяльності, сприяючи посиленню конкуренції та послабленню державного контролю. Альфред Маршал та інші дослідники того часу визначали самостійність, передбачення, вибір та свободу підприємства як ключові аспекти торгівлі та промисловості. Вони підкреслювали, що основною мотивацією для підприємства є отримання прибутку. Маршал та інші вчені акцентували на важливості вільного вибору підприємницької діяльності як засобу досягнення фінансового успіху.

Йозеф Шумпетер, австрійський економіст і дослідник, вніс значний внесок у розвиток підприємницької діяльності. Він детально аналізував основні характеристики підприємця, що відрізняють його від інших учасників економіки (рис. 1.1). Важливо відзначити, що сучасні уявлення про підприємство визначаються ідеями, які були запропоновані Шумпетером.

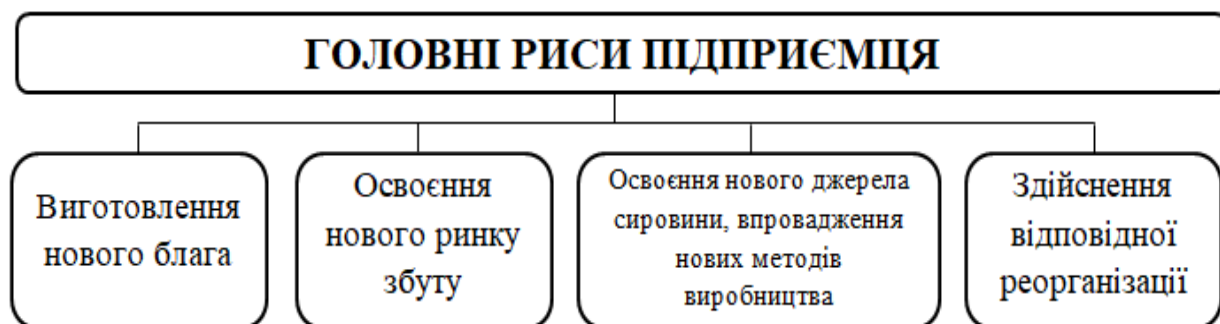

Рис. 1.1. Основні характеристики підприємця, визначені Й. Шумпетером

Джерело: складено автором на основі джерела [9]

Основні властивості, які має мати підприємець, наведено у вигляді рисунка 1.2.

Отже, підприємець – це особистість, яка об'єднує організаційні, інноваційні та комерційні здібності. За допомогою цих властивостей

підприємець здійснює підприємницьку діяльність, включаючи пошук ідей для створення нових продуктів (наприклад, нові сорти для підвищення врожайності або адаптації до погодних умов), розширення сфери надання послуг, пошук нових можливостей використання капіталу та досягнення максимального прибутку від різних видів діяльності.

Рис. 1.2. Головні якості підприємця

Джерело: складено автором на основі джерела [13]

В аграрній сфері сучасні уявлення про підприємство, як економічну категорію, зазнали додаткового розвитку. Однак, перш ніж розглядати, як відбувався еволюційний процес підприємства в сучасних умовах, важливо розібратися в тому, що означає термін «підприємство».

На сьогоднішній день існує розмаїття визначень підприємства. На рівні законодавства термін «підприємство» розглядається як самостійна, ініціативна, систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) на власний ризик, з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку [13, с. 44].

Незначна кількість сучасних дослідників розглядають «підприємство» як динамічну та активну складову сфери бізнесу. Це означає ініціативну та самостійну діяльність, яка реалізується громадянами або їх об'єднаннями на власний ризик та під майнову відповідальність. Основна мета полягає в виробництві різноманітної продукції, виконанні робіт, наданні послуг та отриманні прибутку в результаті цих дій.

Методологічно, підприємство може бути розглядане як система з чотирьох рівнів, що включає:

- незалежно від конкретних особливостей виробничих відносин, існує універсальний підхід до підприємства, спрямований на підвищення ефективності підприємницької діяльності;
- з погляду ринкової економіки вдосконалюється розуміння суті даного поняття;
- «розширення обсягу власності» – зростання майнового володіння, не враховуючи конкретної форми цієї власності;
- виявлення креативних методів у фінансово-господарській сфері.

Підприємство можна також розглядати як всебічне соціально-економічне явище, що включає такі основні компоненти:

- сферу економічної активності;
- галузь ринкової економіки;
- формування інноваційних рішень чи нововведень.

З нашої точки зору, термін «підприємство», враховуючи тематику даної кваліфікаційної роботи, слід розглядати як складний та специфічний феномен, що представляє собою систему взаємопов'язаних елементів: особистісні характеристики підприємця (фермера), оточуюче середовище та його підприємницьку діяльність (тип діяльності, якою займається фермер).

Глибша сутність підприємства виявляється через визначення його основних функцій, що зображені на рисунку 1.3.

Принципи підприємства – це норми, які забезпечують вільність підприємницької діяльності. З використанням вже визначеного терміну «підприємство» та урахуванням характеристик підприємницької діяльності ми можемо визначити основні принципи підприємства:

- підприємець самостійно визначає вид своєї підприємницької діяльності;
- самостійне розроблення підприємницької програми, що включає вибір постачальників і споживачів власної продукції, інвестування в цю програму та інші аспекти;
- у межах законодавчої бази підприємець має право самостійно

встановлювати ціни на власну продукцію (товари, послуги);

- самостійний відбір персоналу проваджується відповідно до власних уявлень та потреб відповідного виду підприємницької діяльності;
- прийняття комерційного ризику та визначення методів розрахунків обирається самостійно;
- підприємець має можливість вільно розпоряджатися прибутком, який залишається після виплати визначених чинним законодавством податків і зборів.

Рис. 1.3. Функції підприємства

Джерело: [14]

Оскільки підприємство, як аспект господарського життя людини, постійно еволюціонує в конкретних соціально-економічних та історичних умовах, для його неперервного розвитку необхідні наступні передумови (рис. 1.4):

- економічні передумови включають наявність різноманітних суб'єктів з різними формами власності (державною, колективною, приватною, кооперативною);

Рис. 1.4. Умови для розвитку підприємства

Джерело: складено автором на основі джерела [9]

- юридичні умови включають законодавчі та правові акти, які дозволяють суб'єктам господарської діяльності здійснювати різноманітні види підприємства в межах чинного законодавства;
- соціальні передумови гарантують державну підтримку у справах, пов'язаних із створенням соціально орієнтованої ринкової економіки, що включає соціальний захист працюючих в підприємницьких структурах, державну пенсійну підтримку та соціальне страхування, а також підтримку громадян, що зайняті у приватному секторі, у справах охорони праці та збереження їхнього здоров'я;
- політичні передумови включають забезпечення в країні сприятливого та стабільного політичного середовища. Це можливо лише за умови реалізації обґрунтованої економічної політики державою, створення сприятливих умов у сферах кредитування, оподаткування та митниці для підприємницької діяльності;
- психологічні передумови включають створення умов для формування позитивної громадської думки та сприяння розвитку підприємницької діяльності. Подолання психологічних бар'єрів у громадян сприятиме поширенню підприємства в державі загалом.

У сучасних умовах головним катализатором підприємства є впровадження інновацій. Під інноваціями розуміється діяльність новатора, який порушує усталені стереотипи та пропонує щось нове, що стимулює прогресивний розвиток.

Підприємець виступає ключовою силою перетворення економічного життя. Інновації включають п'ять основних сфер:

1. Створення нового блага або виявлення нових якостей в існуючому.
2. Використання нових методів виробництва, які можуть бути результатом наукових досліджень чи новаторських підходів до комерційного використання товарів.
3. Освоєння нових ринків збуту.
4. Вивчення нових ринків сировини.
5. Проведення реорганізації для забезпечення стійкості підприємства через інші підприємницькі ініціативи.

Підприємницька діяльність включає в себе систематичний процес виявлення змін та ефективного використання нових можливостей.

У непередбачених ситуаціях, коли підприємницька активність стрімко зростає, підприємці в аграрній сфері вдаються до усіх доступних інноваційних шляхів для виходу з утруднених обставин. Перші чотири джерела інноваційних можливостей, які є найбільш доступними для реалізації, виявляються на рівні самого підприємства.

Таким чином, під сучасною підприємницькою діяльністю розуміється не лише використання її як засобу отримання прибутку, але також як сфери для самореалізації для енергійних молодих людей, які прагнуть бути новаторами. Саме тому багато людей, особливо молодого віку, прагнуть розпочати свій власний бізнес [2].

У контексті тематики даної кваліфікаційної роботи можна відзначити, що в сучасний період багато перспективних молодих підприємців зорієнтовані саме на аграрну сферу. З цього приводу, для сприяння розвитку підприємства в сучасному сільському господарстві, необхідно, щоб відповідні органи створили сприятливі умови, які сприяють заснуванню нових фермерських господарств:

- забезпечення умов для формування сприятливого ринкового середовища;
- розвиток та створення підприємницьких структур, що призводить до

нового розуміння господарської діяльності;

- розвиток та вдосконалення особистих якостей підприємців.

1.2. Забезпечення ефективності підприємницької діяльності: методологічний інструментарій

В сучасних умовах господарювання ефективність підприємства є ключовим аспектом в діяльності будь-якого підприємства. Подальший успіх підприємства в значній мірі залежить від результатів ефективної підприємницької діяльності. Для повного визначення ефективності підприємства важливо використовувати терміни, такі як «ефект», «ефективність», «ефективність діяльності», «результативність», «оцінка діяльності підприємства» і т.п.

Ефект означає оцінку результатів всіх заходів, спрямованих на підвищення результативності підприємницької діяльності через раціональне використання та економію усіх задіяних у виробництві ресурсів. У економічному контексті ефект визначається як перевищення доходу над витратами, тобто досягнення максимально позитивного фінансового результату від здійснення підприємницької діяльності.

У роз'ясненні терміну «ефективність» вчені в галузі економіки розходяться у своїх поглядах, що свідчить про відсутність єдиного визначення цього поняття. Багато економістів, таких як Д.Рікардо, Ф. Кене, І. Павленко, С. Мочерний, розглядають ефективність як відношення досягнутого результату до витрачених ресурсів для його досягнення. У економічному вимірі ефективність підприємства може бути розглянута як певний рівень досягнення цілей підприємства та його здатність до виживання у конкурентному середовищі. Таке розуміння ефективності використовується для аналізу результатів прийнятих управлінських рішень.

У практиці, розглядання поняття «ефективність» відбувається з різних точок зору з метою глибокого розуміння та аналізу складнощів проблеми.

Виявлення відповідного критерію, який сприятиме вирішенню ускладненої ситуації в процесі підприємницької діяльності, може вимагати певної філософії. При оцінці результатів діяльності увага акцентується на економічній, організаційній та соціальній ефективності.

Економічна ефективність визначається на основі:

- ефективного використання трудових, матеріальних, фінансових, природних та інших ресурсів;
- можливості виробництва продукції з економічно обґрунтованою вартістю при мінімальних витратах на її виробництво;
- забезпечення максимального обсягу виробництва продукції з найменшими затратами;
- визначення обсягу витрат, необхідних для досягнення цілей підприємства.

Організаційна ефективність виявляється через:

- правильний вибір структури організації підприємства;
- якість управління цією структурою;
- гнучкість у реагуванні на внутрішні зміни;
- ефективність витрат для досягнення поставлених цілей.

Соціальна ефективність виражається у наступних аспектах:

- відношення між витратами та соціальними результатами підприємницької діяльності в контексті громадських цілей і соціальних інтересів;
- створення корпоративної культури та утримання позитивного психологічного клімату в колективі;
- захищеність та активна участь у досягненні соціальних цілей підприємства;
- вплив економічних заходів на вибір способу життя особистості [25].

Всі розглянуті форми ефективності підприємства взаємодіють між собою: підвищення економічної ефективності призводить до покращення у всіх інших аспектах ефективності; у соціальній ефективності поєднання економічної та

організаційної ефективності сприяє удосконаленню умов праці та повному задоволенню потреб працівників.

Результативність ефективної підприємницької діяльності базується на конкретних критеріях та показниках. Оцінку якісних аспектів ефективності підприємства можна провести за допомогою визначених критеріїв. Важливо, щоб ці критерії відображали усі аспекти господарської діяльності підприємства, а також аналізували ступінь досягнення поставлених цілей. Такі критерії можуть включати прибутковість, рівень інновацій, якість, конкурентоспроможність на ринку та рівень життя працівників. Оскільки підприємство охоплює різноманітні та багатогранні аспекти, взаємозв'язок процесів пов'язаних із сферою підприємства важливий. Для відображення стану та динаміки розвитку підприємства використовуються кількісні показники, які можуть бути абсолютними чи відносними. Абсолютні показники включають такі величини, як прибуток та власний капітал. Відносні показники, такі як рентабельність та прибутковість, утворюються шляхом ділення одних величин на інші та дозволяють порівнювати абсолютні показники. Серед відносних показників можна виділити коефіцієнти та відсотки, такі як рентабельність та доходність. Крім того, існують середні величини, які відображають узагальнену кількісну сукупність, такі як середньоспискова чисельність штатних працівників та середньорічна оплата праці.

При оцінці ефективності діяльності підприємства важливо використовувати взаємозв'язані показники та критерії, оцінюючи їх у комплексі. При аналізі кожного критерію можна застосовувати різноманітні показники. Між цими показниками та критеріями існує тісний зв'язок. Щоб забезпечити підвищення ефективності підприємства, важливо систематично оцінювати власну діяльність та проводити аналіз доцільності інвестування капіталу.

У сучасних умовах економічного розвитку акцент робиться на потребі розгляду ефективності підприємства, враховуючи цілі зацікавлених сторін, які включають як фізичних, так і юридичних осіб, залучених до або здійснюючих вплив на підприємницьку діяльність. Серед цих зацікавлених сторін, відповідно

до законодавства, можуть бути споживачі, постачальники, власники, акціонери, партнери, персонал підприємства, суспільство та інші. Кожна з цих груп зацікавлених сторін має свої власні критерії для оцінки ефективності підприємства, тому використовуються різні показники для вимірювання цієї ефективності.

Оцінка ефективності представляє собою методологічний інструментарій, спрямований на визначення ефективності підприємства, і може бути використаний для досягнення стратегічних та тактичних цілей у підприємницькій діяльності. У науковій літературі існують різні методологічні підходи до проведення такої оцінки [29].

Фундаментальними показниками для аналізу та оцінки ефективності підприємства використовуються наступні індикатори [24]:

- обсяг виробництва, який розраховується за наступною формулою:

$$Q_v = \frac{Q_p}{Q_6}, \quad (1.1)$$

де Q_v – обсяг виробництва;

Q_p – обсяг реалізації;

Q_6 – базовий обсяг.

- економічна продуктивність, що розраховується за формулою:

$$EP = \frac{D_p}{B_d}, \quad (1.2)$$

де EP – економічна продуктивність;

D_p – досягнуті результати;

B_d – витрати на досягнення цих результатів.

Науковець, Роман Петухов визначає наступні показники ефективності підприємства як елементи системи оцінки:

- 1) Підвищення обсягу виробництва через зростання витрат, що вказує на екстенсивний метод ефективного розвитку підприємства, визначається шляхом:

$$\sum Q_{ВП(екст)} = (ПС_p - ПС_6) \cdot BE_6, \quad (1.3)$$

де $\sum Q_{ВП(екст)}$ – сума збільшення обсягів виробництва продукції за рахунок екстенсивних факторів, грн;

$ПС_p$ та $ПС_6$ – повна собівартість продукції базового та розрахункового періодів, відповідно, грн;

$ВЕ_6$ – виробнича ефективність у базовому періоді, що визначається відношенням отриманих результатів до витрат на їх досягнення, грн.

2) Підвищення обсягів виробництва продукції, спричинене зміною ефективності виробництва, або інтенсивними факторами, розраховується за допомогою наступної формули:

$$\sum Q_{ВП(інт)} = (ВЕ_p - ВЕ_6) \cdot ПС_p, \quad (1.4)$$

де $\sum Q_{ВП(інт)}$ – сума збільшення обсягів виробництва продукції за рахунок інтенсивних факторів, грн;

$ПС_p$ – собівартість продукції (повна) у розрахунковому періоді, грн;

$ВЕ_p$ – виробнича ефективність у розрахунковому періоді, що визначається відношенням отриманих результатів до витрат на їх досягнення, грн.

3) Загальне збільшення обсягів виробництва продукції у вартісному вираженні визначається таким чином:

$$\sum Q_{ВП(заг)} = \sum Q_{ВПp} - \sum Q_{ВП6}, \quad (1.5)$$

або

$$\sum Q_{ВП(заг)} = \sum Q_{ВП(екст)} - \sum Q_{ВП(інт)}. \quad (1.6)$$

На основі розрахунків цих показників на підприємстві розробляється стратегічний план розвитку, орієнтований переважно на інтенсивні чинники для сукупного збільшення обсягів виробництва.

4) Швидкість організаційно-економічного розвитку визначається за допомогою такої формули:

$$\Delta I_{оер} = \frac{ВП_{i-1} + \sum Q_{ВП(інт)} \cdot \beta + \sum Q_{ВП(екст)}}{ВП_{i-1}}, \quad (1.7)$$

де $\Delta I_{оер}$ – швидкість розвитку організаційно-економічного аспекту підприємства;

β – коефіцієнт значущості економічних чинників інтенсивного розвитку, розрахований на основі цільових орієнтацій у розвитку підприємства, сфери бізнесу та економіки загалом.

$ВП_{i-1}$ – обсяг виробництва продукції у попередньому році, грн.

Цей показник можна спростити, представивши його наступним чином:

$$I_{oep} = (I_{вп(рп)} - I_v) \cdot \beta + I_v, \quad (1.8)$$

де $I_{вп}$ – індекс зміни загальних (нормованих) витрат на виробництво та реалізацію продукції.

5) Коефіцієнт організаційно-економічного розвитку підприємства (K_{oep}) розраховується за допомогою такої формули:

$$K_{oep} = \frac{I_{oep}}{I_{вп}}. \quad (1.9)$$

Для оцінки результативності підприємства на практиці широко використовується метод Balanced Scorecard (BSC), розроблений Р. Капланом і Д. Нортоном у середині 90-х років XX століття. Основною метою цього методу є аналіз ефективності підприємства протягом тривалого періоду. Він враховує співвідношення економічних показників оцінки підприємницької діяльності та фінансових показників, що дозволяє здійснювати точніше та довгострокове прогнозування успіху підприємства. Розробники вважають, що аналітичні показники, що лежать в основі цього методу і відомі як оціночні індикатори, сприяють ефективному управлінню стійкістю підприємства.

Методика Balanced Scorecard (BSC) включає чотири напрямки для оцінки перспективного розвитку фермерського господарства, які дозволяють визначити, наскільки підприємство наблизилось до досягнення своїх цілей:

- Маркетинговий напрям: оцінка споживачами діяльності підприємства.
- Внутрішній напрям: збільшення конкурентоздатності за допомогою оптимізації бізнес-процесів.
- Фінансовий напрям: оцінка власниками фінансової ефективності підприємства.

- Навчально-розвивальний напрям: стратегії для досягнення успіху у майбутньому.

Зведена система показників методології Balanced Scorecard у контексті фінансової, маркетингової, внутрішньої та прогнозної перспектив представлена на рисунку 1.5 [28].

ПОКАЗНИКИ МЕТОДИКИ BSC			
Фінансова проекція розвитку підприємства (розвиток з позицій інвесторів)	Маркетингова проекція розвитку підприємства (розвиток з позицій клієнта)	Внутрішня проекція розвитку підприємства (розвиток з позицій підприємства)	Проекція розвитку підприємства (розвиток з позицій гнучкості та перспектив)
1. Темпи зростання обсягів продаж	1. Покращання співвідношення «ціна/якість»	1. Кількість нових клієнтів у цільових сегментах ринку	1. Індекс задоволення співробітників роботою
2. Рентабельність капіталу підприємства	2. Частка нових товарів (послуг) у загальному обсязі продаж	2. Темпи зростання попиту на окремих регіональних сегментах	2. Кількість пропозицій щодо удосконалення окремих бізнес-процесів в розрахунку на одного співробітника
3. Величина позитивного грошового потоку	3. Частка продажу постійним клієнтам	3. Кошти, спрямовані на формування потреб споживачів	
4. Рентабельність продукції підприємства	4. Ринкова частка основного постачальника тощо	4. Кількість робочих днів між отриманням замовлення та його виконанням тощо	

Рис. 1.5. Комплекс показників для аналізу організаційно-економічного розвитку відповідно до методології Balanced Scorecard (BSC)

Джерело: складено автором на основі джерела [24]

Технологія, розроблена Т. Коуплендом, Т. Коллером і Дж. Муррином з консалтингової групи «МакКінсі», є методом оцінки ефективності підприємства, що ґрунтується на процесному підході до вивчення різних етапів розвитку підприємства. Основним критерієм є ринкова вартість підприємства, яка, залежно від цільової основи розрахунку, отримує різні вагові коефіцієнти - вартість для акціонерів, інвесторів, кредиторів та ін. Схему, яка визначає можливості структурної перебудови підприємства на основі аналізу та оцінки

його ринкової вартості, представлено у вигляді пентаграми у вигляді рисунку 1.6.

Рис. 1.6. Оцінка можливостей реструктуризації структури підприємства

Джерело: складено автором на основі джерела [28]

Вартість потенційного росту підприємства можна визначити за допомогою формули Міллера-Модільяні:

$$\text{Вартість потенційного росту} = k \cdot n \cdot \left[\frac{R - WACC}{WACC \cdot (1 + WACC)} \right], \quad (1.10)$$

де k – сума чистого прибутку, вкладена в проекти для забезпечення зростання, грн;

n – тривалість інвестування коштів підприємства у власний розвиток у роках;

R – віддача від інвестованого капіталу, %;

$WACC$ – середньозважені витрати на капіталовкладення, грн.

Якщо на підприємстві тривалий час спостерігається позитивна динаміка «вартості росту», то це підприємство повинно спрямовувати свою увагу на наступні перспективні періоди часу (рис. 1.7):

- розширення існуючих напрямків діяльності;
- створення нових напрямків підприємства;

- формування конкретних перспектив майбутнього розвитку.

Рис. 1.7. Стратегічний план розвитку підприємства відповідно до концепції створення вартості

Джерело: [31]

Кожен із рівнів визначається своєю унікальною особливістю оцінки та управління відповідними процесами [31].

Підбиваючи підсумки вивчення методологічного інструментарію забезпечення ефективності підприємства, важливо відзначити, що повноту оцінки ефективності підприємства можна досягти лише застосовуючи систему методів для її визначення. Ця система повинна забезпечувати всебічну оцінку використання ресурсів на основі комплексу загальноекономічних показників та сприяти виявленню можливостей для підвищення ефективності.

1.3. Наукові підходи до підвищення ефективності підприємства аграрної сфери

Сьогодні однією з ключових і перспективних сфер національної економіки є аграрна сфера. Саме вона виступає важливим постачальником продуктів харчування для населення та забезпечує промисловість сировиною. Для держави

аграрний сектор має стратегічне значення та визначається як одне з головних напрямків розвитку економіки. Отже, забезпечення сталого розвитку цього сектору стає ключовим завданням державної політики. Сталого розвитку сільськогосподарського підприємництва в класичному розумінні визначається як спосіб його функціонування, що має забезпечувати гармонію між ресурсами, технологіями, соціальним і економічним оточенням. Ефективна діяльність становить основу для досягнення стратегічних цілей підприємства [29]. Іншими словами, економічна складова сталого розвитку полягає в збільшенні обсягів виробництва за рахунок підвищення ефективності господарювання.

У сучасних наукових дослідженнях ефективність аграрної сфери визначають як наслідок конкретних дій або процесів, який можна виміряти співвідношенням між витратами на їх виконання та отриманим результатом [1].

Ми вважаємо, що ефективність підприємства аграрної сфери визначається результативністю виробництва (кількість продукції) на один гектар землі з мінімальними витратами коштів та людської праці на вирощування цієї продукції.

Фактори, що визначають ефективність підприємства, охоплюють широкий спектр чинників, які впливають на зміну показників ефективності. Ці чинники можна класифікувати у такі групи:

1. Вибір технології та рівня технологічного розвитку виробництва;
2. Система мотивації, управління виробництвом та організація праці;
3. Розмір та структура виробництва;
4. Інші важливі фактори.

Регіональні особливості є характерними для аграрної сфери економіки та мають важливий вплив на сталий фактор ефективності. Для сільськогосподарського підприємства особливими чинниками, що визначають його ефективність, є наявність земельних ресурсів та інтенсивність виробництва [8].

На основі наукових досліджень М. Янькова можна визначити, що ряд факторів, таких як соціальні, природні, загальноекономічні та техніко-

технологічні, мають вплив на підвищення ефективності підприємства аграрної сфери [19]. Кожен з цих факторів окремо впливає на функціонування та розвиток такого підприємства.

Відповідно до В. Андрійчука, на ефективність підприємства аграрної сфери впливають мікроекономічні, макроекономічні та мезоекономічні чинники. Мікроекономічні чинники охоплюють внутрішнє середовище підприємства. До макроекономічних чинників відносяться інфляція, платоспроможний попит, цінова політика держави, обмінний курс, урядові видатки, безробіття та обсяг інвестиційного капіталу. Мезоекономічний чинник, визначений автором, – це внутрішня структура ринку збуту сільськогосподарської продукції та продовольства [27].

В. Масель-Веселяк вважає, що недосконалість економічного механізму господарювання є ключовим фактором, який впливає на ефективність аграрного підприємства [30].

В роботах Д. Мунро розглядається різноманітність сільськогосподарських підприємств, яку пояснюється їхнім місцем розташування та екологічними особливостями. Дослідження вказує на те, що зарубіжні сільськогосподарські підприємства, які мають доступ до інфраструктури, відрізняються вищою технічною ефективністю [30].

У своєму дослідженні Гуменюк М., визначив фактори впливу на ефективність сільськогосподарського підприємства, поділивши їх на дві групи: фактори внутрішнього та зовнішнього середовища. У сучасних умовах такий підхід до класифікації факторів виявляється раціональним та вірогідним. Фактори внутрішнього середовища, що залежать від самого підприємства, сприятимуть його впливу на ефективність вирощування сільськогосподарської продукції та виробництва, шляхом удосконалення використання внутрішніх ресурсів. З іншого боку, фактори зовнішнього середовища, які не залежать від виробника, охоплюють вплив ринку, діяльність держави, постачальницько-збутових організацій та фінансово-кредитних інститутів на створення сприятливих умов для сільськогосподарського виробництва. Цей вплив

забезпечується за допомогою макроекономічних регулюючих механізмів.

На рисунку 1.8 представлені чинники, які впливають на ефективність підприємства аграрної сфери.

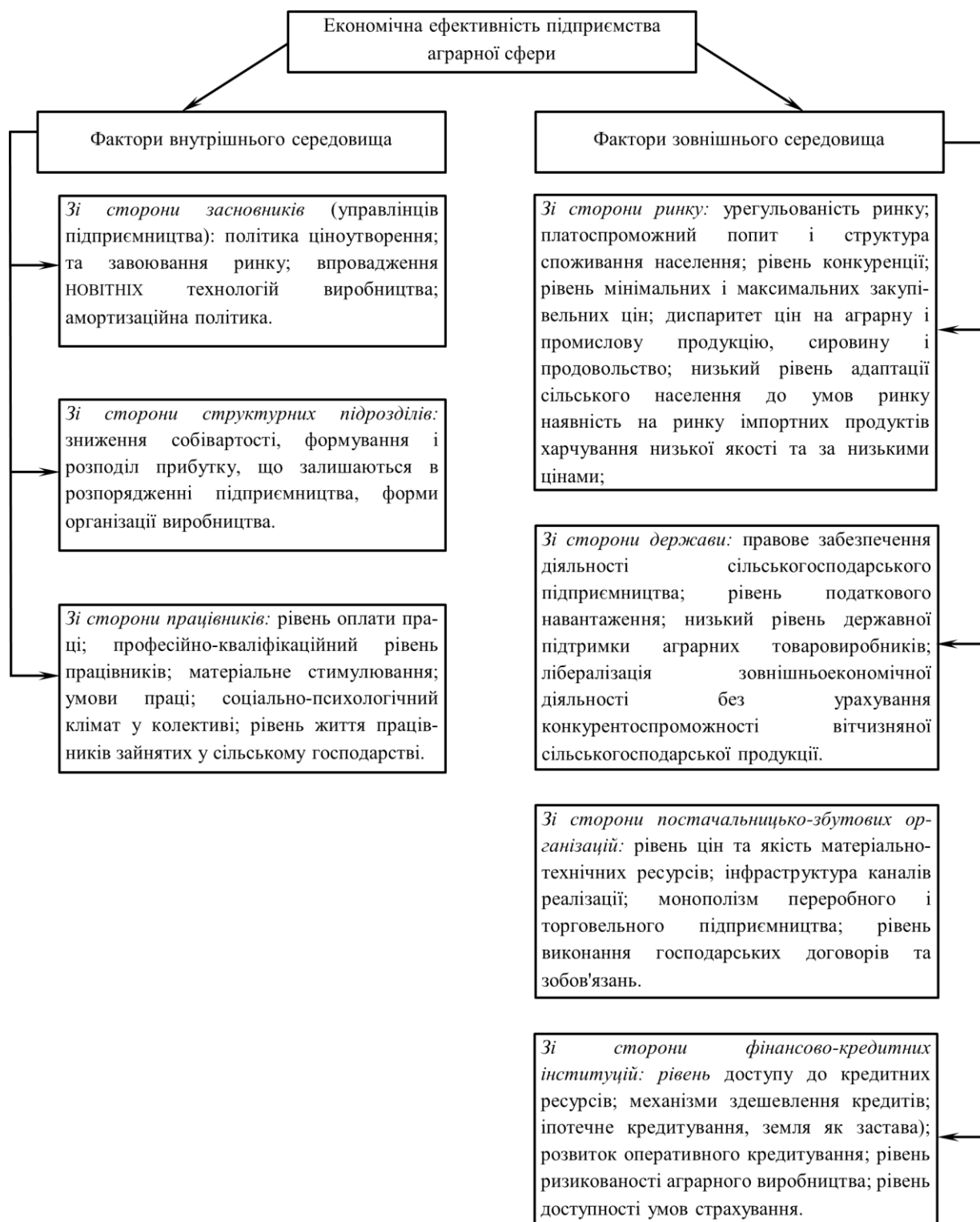

Рис. 1.8. Чинники впливу на економічну ефективність підприємства аграрної сфери

Джерело: складено автором на основі джерела [30]

Основна сутність досягнення ефективності сільськогосподарського підприємства полягає у результативності виробництва. Саме ця ефективність визначає успішність сільськогосподарського виробництва у досягненні максимального економічного ефекту. В наш час проблеми ефективності сільськогосподарського виробництва займають провідне місце серед інших невід'ємних аспектів. Вирішення цих проблем призводить до підвищення добробуту населення та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Впровадження реформ в аграрній сфері призвело до зростання кількості фермерських господарств, що є виробниками товарів. Цей процес породив конкурентну боротьбу між ними, де виробники змагаються за увагу покупців. Іншими словами, сформувалася ситуація, де сільські господарства конкурують, об'єднуючи свою здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію і надавати якісні послуги, відповідно до вимог споживачів.

Таким чином, підвищення ефективності сільськогосподарського підприємства означає здатність пропонувати сільськогосподарську продукцію в потрібній якості та кількості, що відповідає потребам споживачів, в узгоджені терміни та за більш вигідних умов постачання, ніж у конкурентів. Іншими словами, це можливість досягти максимальних переваг у сферах економіки та соціуму, дотримуючись законодавства [32].

Ефективність виробництва визначається комплексом показників, які стосуються різних секторів виробничих структур і передбачають їхній стійкий розвиток та успіх у конкурентній боротьбі на внутрішніх та зовнішніх ринках [41]. Нині забезпечення сталого підтримання ефективності підприємства аграрної сфери є ключовим завданням. Це особливо важливо через те, що робочий потенціал будь-якого такого підприємства є основним компонентом його ресурсного потенціалу.

З появою конкуренції в сільськогосподарському виробництві виникає потреба у встановленні балансу між попитом споживачів і пропозицією від постачальників продукції. У останні роки економічна криза в Україні призводить до зменшення обсягів виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції.

Це, в свою чергу, сприяє стрімкому підвищенню цін на продукцію та значному скороченню споживання продуктів харчування населенням.

Рівень розвитку економіки України визначається ефективністю використання внутрішніх природних ресурсів та перспективами розвитку галузей сільськогосподарського виробництва. Основні завдання агропромислового комплексу країни включають:

1. Забезпечення зростання виробництва сільськогосподарської продукції.
2. Неперервне забезпечення доступними харчовими продуктами населення країни.
3. Постійне забезпечення сільськогосподарською сировиною фермерські господарства для переробної промисловості.
4. В умовах ринку, для досягнення максимальних результатів, потрібно об'єднати зусилля всіх галузей агропромислового комплексу [34].

На сучасному етапі економічного розвитку країни основною проблемою стає ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, яка має першочергове значення. Розв'язання цієї проблеми та її практичне втілення сприяють створенню реального добробуту для всього населення, забезпеченню економічної та продовольчої безпеки, а також незалежності країни. Досягнення максимальної ефективності виробництва залежить не лише від підвищення продуктивності в сільському господарстві, але й від обсягу інвестицій, вкладених у виробничий процес, та швидкості впровадження інноваційних стратегій. Ключовими передумовами для підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції є належне взаємозв'язане врахування елементів економічного розвитку, таких як фактори виробництва, стратегії інновацій та обсяг інвестицій [36].

Економічна суть забезпечення ефективності підприємства виявляється у зростанні приросту валової продукції та валового доходу за рахунок зменшення питомих суспільних витрат на виробництво. Основною характеристикою ефективності є досягнення поставленої мети у виробництві або будь-якій іншій діяльності підприємства за умови мінімізації витрат часу або суспільної праці.

Підняття ефективності підприємства аграрної сфери є критерієм оцінки всіх методів, що використовуються в сільському господарстві та пов'язані з досягненням найбільшого ефекту від виробництва споживчих товарів шляхом раціонального використання виробничих ресурсів і підвищення продуктивності праці [38]. Однак деякі економісти вказують на те, що для оцінки ефективності слід використовувати лише один критерій для суспільного виробництва. Важливо відзначити, що зацікавленість у підвищенні ефективності виробництва є актуальною не лише для всього суспільства, але й для кожного окремого сільськогосподарського підприємства.

Отже, критерій ефективності підприємства аграрної сфери повинен враховувати як загальні інтереси суспільства, так і інтереси кожного окремого сільськогосподарського підприємства. Різні види та критерії ефективності сільськогосподарської діяльності представлені на рисунку 1.9.

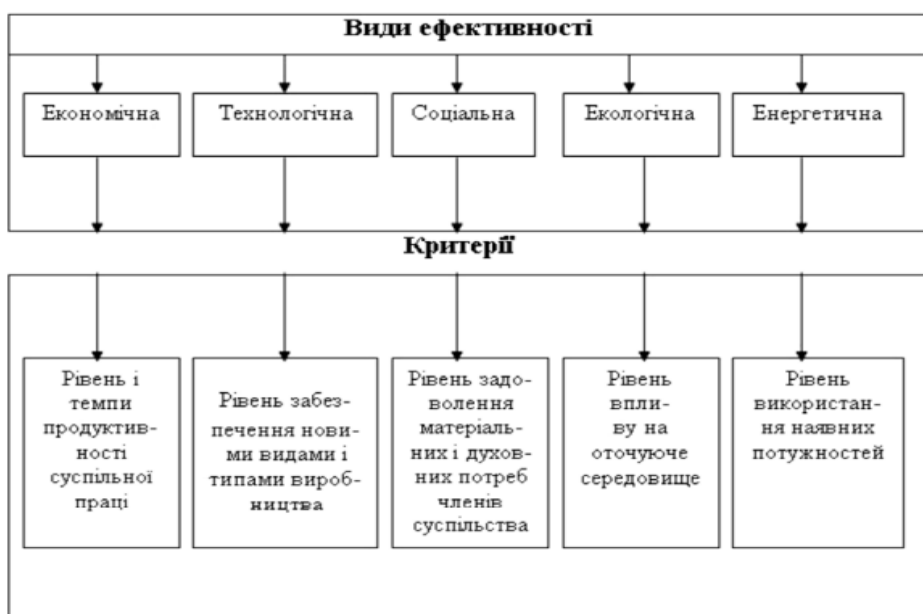

Рис. 1.9. Категорії та показники ефективності в сільському господарстві

Джерело: складено автором на основі джерела [36]

Після аналізу взаємозв'язку ефективності виробництва у різних сферах функціонування можна зробити висновок, що ретельне вивчення ринку сільськогосподарської продукції, ефективне управління та використання виробничих можливостей, раціональне використання земель, робочої сили та

фінансових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах, а також досвід у визначенні й подоланні можливих загроз зовнішнього середовища, виявляючи кваліфікований підхід до їх вирішення, сприятимуть повному орієнтуванню на ринок сільськогосподарської продукції у сучасних умовах господарювання. Розуміння сучасного стану та особливостей ринкового середовища може бути досягнуто за допомогою ефективно спланованої маркетингової стратегії та раціонального використання ресурсів та технологій на сільськогосподарських підприємствах, що в результаті призведе до очікуваних прибутків та мінімізації собівартості сільськогосподарської продукції [2].

На сучасному етапі розвитку України відбувається формування ринкових відносин шляхом проведення інституціональних перетворень, які базуються на принципах економічної теорії ринкового господарства. Таким чином, у теоретичних дослідженнях ефективності виробництва сільськогосподарської продукції розглядається в рамках категорій ринкових виробничих відносин на різних рівнях. Це відбувається на основі ринкової концепції ефективності виробництва, що взаємодіє та впливає на підвищення ефективності сільськогосподарського підприємства [4].

Таким чином, можна відзначити, що підвищення продуктивності виробничих ресурсів є безпосереднім результатом підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції.

Підвищення ефективності підприємства аграрної сфери в сучасних умовах у багатьох випадках залежить від забезпечення його економічної безпеки та вміння знаходити оптимальні шляхи для її здійснення. Головною метою економічної безпеки сільськогосподарського підприємства є гарантування стабільності й максимальної ефективності його функціонування в сучасний період і забезпечення його перспективного розвитку у майбутньому.

У наступному розділі даної кваліфікаційної роботи буде проведено дослідження особливостей діяльності та ефективності сільськогосподарського підприємства, зосереджуючись на прикладі фермерського господарства «Рябенко С.К.».

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

2.1. Загальний огляд діяльності сільськогосподарського фермерського господарства «Рябенко С.К.»

У селищі Компаніївці, яке входить до складу Компаніївської об'єднаної територіальної громади в Кіровоградській області, знаходиться фермерське господарство «Рябенко С.К.» (далі – СФГ «Рябенко С.К.»), що було засноване у лютому 2000 року.

Знаходиться СФГ «Рябенко С.К.» в межах Дністровсько-Дніпровської північно-степової фізико-географічної провінції. Клімат у цьому регіоні є помірно континентальним. У даній зоні простягається смуга високого атмосферного тиску, де на півночі переважають вологі повітряні маси, що надходять з заходу за допомогою західних вітрів з Атлантичного океану. На півдні спостерігаються континентальні повітряні маси. Зима в цьому регіоні вважається м'якою з частими тепловими періодами, тоді як літо характеризується теплом і сухістю.

Для отримання більш детального уявлення про розподіл сільськогосподарських площ (S) у власності фермерського господарства, важливо провести аналіз його складу та структури земельних угідь (табл. 2.1).

З таблиці 2.1 можна виокремити, що протягом останніх двох років роботи СФГ «Рябенко С.К.» відбулись невеликі зміни лише у площі, які були виділені фермерським господарством для сільськогосподарських угідь. Зокрема, площі під ріллею у 2023 році порівняно з 2022 роком збільшилися на 359,1 га або 28,8%. Ці зміни відбулися в результаті розширення виробничої діяльності господарства, що призвело до необхідності збільшення площ під ріллею. З іншого боку, площі під косовищами та цариною зменшилися у 2023 році порівняно з 2022 роком, а саме під косовищами – на 263,9 га, а під цариною – на 112,1 га, що відповідає

відсотковим зменшенням відповідно на 52,5% та 44,6%. Загальна площа сільськогосподарських угідь зменшилась у 2023 році на 16,9 га або 0,8% порівняно з 2022 роком. Це зменшення площ вплинуло на загальну кількість земельних площ СФГ «Рябенко С.К.».

Таблиця 2.1

Склад та структура земельних угідь у власності СФГ «Рябенко С.К.»

Угіддя	S, га		2023 рік		Відхилення 2023 р. до 2022 р.	
	2022 р.	2023 р.	S, га	структура, %	Абсолютне (+/-)	Відносне, %
1	2	3	4	5	6	7
Рілля	1245,5	1604,6	1604,6	77,2	359,1	128,8
Косовиці	502,9	239,0	239,0	11,5	-263,9	47,5
Царина	251,4	139,3	139,3	6,7	-112,1	55,4
Всього с/г угідь	1999,8	1982,9	1982,9	95,4	-16,9	99,2
Під дорогами	64,4	64,4	64,4	3,1	-	-
Під будівлями	31,2	31,2	31,2	1,5	-	-
Всього	2095,4	2078,5	2078,5	100	-16,9	99,1

Джерело: сформовано на основі даних СФГ «Рябенко С.К.»

Основними правовими документами, на основі яких СФГ «Рябенко С.К.» здійснює свою діяльність, є Закон України «Про господарські товариства», інші відповідні нормативно-правові акти України та внутрішній Статут господарства. Господарство має юридичний статус, подає фінансові звіти, веде власний банківський рахунок, володіє печаткою з повним найменуванням, обладнаною необхідними штампами та власними бланками.

Згідно із Статутом, основною галуззю діяльності СФГ «Рябенко С.К.» є рослинництво. Однак ураховуючи розмір фермерського господарства, воно охоплює ще шість основних структурних підрозділів:

1. Машинно-тракторний парк.
2. Молочнотоварна ферма.
3. Свинотоварна ферма.
4. Токове господарство, відповідальне за зберігання та підготовку продукції рослинництва та товарного насіння.

5. Підрозділ переробки продукції сільськогосподарського виробництва, який включає кілька окремих цехів: млин, олійня, крупорушка, пекарня.
6. Мережа торговельних закладів.

Основною метою цього сільськогосподарського фермерського господарства є забезпечення прибутку від різних видів діяльності, задоволення потреб його засновників, а також врахування економічних і соціальних інтересів працівників, шляхом реалізації виробничо-господарської діяльності та надання послуг населенню.

СФГ «Рябенко С.К.» має можливість змінювати (збільшувати або зменшувати) розмір статутного фонду. Збільшення статутного фонду можливе лише після того, як всі учасники господарства внесуть повністю свої вклади.

Зменшення розміру статутного фонду не допускається, якщо існують заперечення з боку кредиторів господарства.

Рішення фермерського господарства про збільшення розміру статутного фонду набуває чинності з дня внесення відповідних змін до державного реєстру і публікації про це в установленому порядку. У випадку зменшення розміру статутного фонду, зміни набувають чинності не раніше, ніж через три місяці після державної реєстрації і оприлюднення цих змін у визначеному порядку.

Майно СФГ «Рябенко С.К.» формується шляхом:

- внесення вкладів усіма учасниками до статутного фонду;
- отримання прибутку від реалізації власної продукції, виконання робіт і надання послуг, а також інших видів виробничо-господарської діяльності;
- отримання прибутку від реалізації цінних паперів, випущених в установленому порядку;
- залучення цільових та інвестиційних безповоротних грошових і майнових внесків, добровільних пожертвувань та спонсорських внесків від українських та іноземних організацій і громадян;
- використання інших джерел, не заборонених чинним законодавством України.

Для розкриття економічної характеристики СФГ «Рябенко С.К.» проведемо аналіз його узагальнених показників виробничо-господарської діяльності, представлених у таблиці 2.2. Для цього використовувалися дані додатків А-Д.

Аналіз узагальнених показників виробничо-господарської діяльності СФГ «Рябенко С.К.» свідчить необхідність змін в економіці, що виявилися в останні роки, і як необхідність, стало питання у фермерському господарстві щодо збільшення обсягів виробництва. Це видно з постійного зростання обсягу валової продукції протягом усього досліджуваного періоду.

Аналізуючи діяльність фермерського господарства, ми спрямовуємо увагу на обсяги виробництва продукції. З таблиці 2.2 видно, що за п'ять років обсяг товарної продукції зросли на 35,4%. Порівнюючи 2019 рік з 2018 роком помічаємо, що обсяги виробленої товарної продукції в порівняльних цінах зросли на 106,5%. У 2020 році обсяг товарної продукції в порівнянні з 2019 роком збільшився на 9%, у 2021 році в порівнянні з 2020 роком – на 4,1%, а в 2022 році в порівнянні з 2021 роком також зросли на 12,1%. Збільшення обсягів виробництва є основною причиною цього позитивного розвитку, свідчаючи про економічну стабільність та постійний розвиток СФГ «Рябенко С.К.».

Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу фермерського господарства зростає на 61 особу за п'ять років. За 2018-2019 роки відбулося значне збільшення чисельності персоналу – на 55 осіб, а в 2019-2020 чисельність персоналу зростає на 1 особу. У порівнянні з 2020 роком у 2021 році чисельність персоналу збільшилась на 4 особи, а в 2022 році в порівнянні з 2021 роком – на 1 особу. Враховуючи те, що обсяг виробництва зростає швидше, ніж чисельність персоналу, можна зробити висновок, що приріст виробництва в СФГ «Рябенко С.К.» досягається за рахунок інтенсивних факторів виробництва. Це підтверджується також зростанням продуктивності праці, яка перевищує темпи зростання чисельності працівників.

Продуктивність праці 1 працівника в еквіваленті повної зайнятості постійно збільшується. За п'ять років цей показник збільшився на 29,2 тис. грн.

Таблиця 2.2

Аналіз узагальнених показників виробничо-господарської діяльності СФГ «Рябенко С.К.»

Показники	Од. вим.	Період, роки					Відносне відхилення, у %				
		2018	2019	2020	2021	2022	$\frac{2019}{2018}$	$\frac{2020}{2019}$	$\frac{2021}{2020}$	$\frac{2022}{2021}$	$\frac{2022}{2018}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Обсяг виробленої товарної продукції	тис. грн	14520	15464	16854	17537	19658	106,5	109,0	104,1	112,1	135,4
2. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу	осіб	138	193	194	198	199	139,9	100,5	102,1	100,5	144,2
3. Середньооблікова чисельність персоналу в еквіваленті повної зайнятості	осіб	139	141	142	145	147	101,4	100,7	102,1	101,4	105,8
4. Продуктивність праці 1 працівника в еквіваленті повної зайнятості	тис. грн	104,5	105,2	118,7	120,9	133,7	100,7	112,8	101,9	110,6	127,9
5. Фонд оплати праці штатних працівників	тис. грн	9591	19028,3	24495,2	21835,4	22191,7	140,0	170,1	104,8	104,1	у 2,5 р
6. Середньомісячна заробітна плата 1 працівника в еквіваленті повної зайнятості	грн	7981	11013,78	18602,3	19085,9	19601,2	138,1	168,9	102,6	102,7	у 2,5 р.
7. Собівартість виробленої продукції	тис. грн	4142	4473	4875	5769	6287	108,0	109,0	118,3	109,0	151,8
8. Рентабельність продукції	%	21,6	23,5	22,0	23,0	24,2	108,7	93,6	104,5	105,2	112,0
9. Витрати на 1 грн. товарної продукції	коп.	29	29	29	33	32,0	100,0	100,0	113,8	96,7	110,3
10. Чистий дохід від реалізації продукції	тис. грн	4882,3	4952,5	5563,1	5765,3	6249,6	101,4	112,3	103,6	108,4	128,0

Джерело: складено на основі даних форм № 1-ПВ «Звіт із праці» Головного управління ЖКГ Міської ради міста Кропивницького за 2018-2022 рр.

Загальний фонд оплати праці штатних працівників у 2022 році перевищив відповідний показник 2018 року на 12600,7 тис. грн. Це зростання пов'язане, з одного боку, із систематичним підвищенням рівня мінімальної заробітної плати на державному рівні, а з іншого боку, із поліпшенням економічного стану фермерського господарства. Внаслідок збільшення фонду оплати праці, середньомісячна заробітна плата одного працівника в еквіваленті повної зайнятості також зросла на 11620,2 грн протягом 2018-2022 років.

Ефективність фермерського господарства в умовах ринкової економіки можна оцінити через аналіз фінансового стану. Фінансовий стан фермерського господарства – це комплексне поняття, що виникає в результаті взаємодії всіх складових фінансових відносин господарства. Він визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і представлений системою показників, що відображають стан, розподіл і використання фінансових ресурсів. Фінансовий стан залежить від результатів виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності, і відображає вплив усіх аспектів господарювання.

Основними узагальненими показниками фінансового стану фермерського господарства є показники валового і чистого доходу від реалізації продукції, а також рівень собівартості продукції в прибутку господарства, що визначає його рентабельність.

З огляду на розрахункові дані таблиці 2.2, можна відзначити, що фактична рентабельність товарної продукції спочатку зросла у 2019 році напроти 2018 року на 8,7 %, а потім зменшилась у 2020 році на 6,4 %. Проте, протягом 2021 та 2022 років вона знову зросла на 4,5 % та 5,2 % відповідно. Важливо відзначити, що рентабельність продукції тісно пов'язана з її собівартістю, яка, як видно, зростає навіть швидше, ніж обсяги виробництва. Таким чином, дослідження структури собівартості стає необхідним для розробки плану зниження цього показника.

СФГ «Рябенко С.К.» є прибутковим підприємством, і величина доходу від реалізації продукції збільшується щороку. Наприклад, у 2018 році чистий дохід від реалізації продукції збільшився на 1,4%, у 2019 році – 12,3 %, у 2020 році –

3,6 %, у 2021 році – 8,4 %, а в 2022 році – 8,4 %.

Персонал є ключовим ресурсом для кожного фермерського господарства, і результати його діяльності та конкурентоздатність значною мірою залежать від якості та ефективності його використання. Працівники фермерського господарства ведуть рух матеріально-ресурсних елементів виробництва, створюють продукцію, вартість і додається вартість у формі прибутку. Отже, необхідно приділяти більше уваги питанням, пов'язаним з персоналом, та постійно підвищувати ефективність їхнього використання.

Етапом, який визначає ефективність використання персоналу в фермерському господарстві, є аналіз його руху. У СФГ «Рябенко С.К.» склад працівників постійно змінюється через різні фактори, такі як скорочення штатів, виходження працівників за власним бажанням, вихід на пенсію, переміщення на посадах у межах структурних підрозділів та прийняття нових працівників. Висока плинність робочої сили призводить до додаткових витрат на підготовку та перепідготовку нових працівників, а також тимчасового зниження продуктивності, оскільки нові працівники освоюють нові умови праці, а ті, що звільнені, потребують часу для знаходження нової роботи.

На підставі викладеного, ще однією суттєвою частиною у вивченні ефективності діяльності фермерського господарства є аналіз руху робочої сили, який здійснюється на основі форм № 1-ПВ «Звіт з праці» за період 2018-2022 роки (Додатки А-Д).

Рух робочої сили оцінюється за кількома ключовими показниками, зокрема, оборотом прийняття та оборотом звільнення. Коефіцієнт обороту прийняття визначається як відношення новоприйнятих працівників до середньооблікової чисельності. Схоже, коефіцієнт обороту звільнення визначає відношення кількості звільнених працівників до середньооблікової чисельності. Крім того, коефіцієнт плинності кадрів розраховується як співвідношення звільнених працівників за власним бажанням і за порушення трудової дисципліни до середньооблікової чисельності.

Динаміка робочої сили в СФГ «Рябенко С.К.» представлена в таблиці 2.3.

Динаміка робочої сили в СФГ «Рябенко С.К.», осіб

№ п/п	Показники	Роки дослідження				
		2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7
1	Середньооблікова чисельність	139	141	142	145	147
2	Чисельність прийнятих	8	12	4	3	3
3	Чисельність звільнених:	10	15	2	4	1
	скорочення штатів	-	-	-	-	-
	за власним бажанням, за прогул порушення трудової дисципліни, невідповідність займає-мій посаді	10	15	2	4	1
4	Коефіцієнт обороту по прийняттю	0,06	0,09	0,03	0,02	0,02
5	Коефіцієнт обороту по звільненню	0,07	0,11	0,01	0,03	0,007
6	Коефіцієнт плинності	0,07	0,11	0,01	0,03	0,007

Джерело: складено на основі даних додатків А-Д

Результати динаміки руху робочої сили в СФГ «Рябенко С.К.» вказують на те, що до 2019 року чисельність прийнятих працівників збільшувалась. Це обумовлено перетворенням структури управління господарством та необхідністю залучення нового персоналу. Проте, починаючи з 2019 року, спостерігається зменшення цієї потреби. Але у наступних роках, починаючи з 2020 року по 2022 рік знов спостерігається збільшення чисельності у досліджуваному фермерському господарстві.

До 2019 року чисельність звільнених працівників зростала, але починаючи з 2020 року спостерігається зменшення звільнених працівників. А в 2022 році було зафіксовано лише одне звільнення. Чисельність звільнених у СФГ «Рябенко С.К.» включає працівників, які залишають роботу за власним бажанням, через

прогули чи інші порушення трудової дисципліни. Причини таких рішень можуть бути пов'язані з недостатньою задоволеністю рівнем оплати праці або умовами праці, або низьким рівнем дисципліни праці. А зараз, нажаль, ще й з воєнним станом у нашій країні.

Тенденція коефіцієнта обороту по прийняттю виглядає наступним чином: у 2018 році коефіцієнт становив 0,06, у 2019 році – 0,09, у 2020 році – 0,03, у 2021 році – 0,02, у 2022 році значення було стає з попереднім роком.

Тенденція коефіцієнта обороту по звільненню виглядає наступним чином: у 2018 році – 7%, у 2019 році – 11%, у 2020 році – 1%, у 2021 році – 3%, у 2022 році – 0,7%.

Коефіцієнти плинності кадрів, або коефіцієнти зайвого обороту, повністю збігаються із коефіцієнтами обороту по звільненню.

Мотиви змін в кадровому складі можна систематизувати наступним чином: незадоволеність умовами виробництва та економічними аспектами всередині фермерського господарства (робочими умовами, організацією праці, графіком роботи, рівнем заробітної плати, обмеженістю можливостей професійного зростання); професійні та кваліфікаційні мотиви; особисті обставини (стан здоров'я, зміна місця проживання, сімейні події, такі як весілля чи народження дитини та інші); інші фактори.

Проведення аналізу кадрового потенціалу у СФГ «Рябенко С.К.» може допомогти вчасно виявляти проблеми, пов'язані з рухом персоналу, за допомогою виміру конкретних показників. Це надає керівництву можливість визначити тенденції та ухвалити рішення раніше, ніж висококваліфіковані працівники почнуть залишати фермерське господарство.

Для зниження оборотності персоналу та формування стійкого трудового колективу важливо ефективно впроваджувати систему матеріального стимулювання працівників. Це дозволяє роботодавцю зменшити витрати на пошук та навчання нового персоналу. Таким чином, ефективна система матеріального стимулювання сприятиме покращенню якісних і кількісних показників роботи всього фермерського господарства.

2.2. Фінансово-господарський аналіз діяльності СФГ «Рябенко С.К.»

Проведення фінансово-господарського аналізу діяльності СФГ «Рябенко С.К.» дозволить визначити взаємозв'язок між доходами та витратами у фермерському господарстві, а також оцінити ефективність його фінансової політики.

В умовах ринкової економіки фермерське господарство повинно забезпечити стійкий фінансовий стан, щоб безперебійно виконувати свої фінансові зобов'язання перед діловими партнерами, державою, власниками та найманими працівниками. Ринкова економіка вимагає максимальної ефективності вкладених коштів для отримання найвищого прибутку. З метою забезпечення цього господарство повинно постійно аналізувати фінансовий стан і проводити наукові дослідження фінансових відносин і руху фінансових ресурсів у процесі своєї виробничо-господарської діяльності.

Фінансово-господарський аналіз є методом оцінки та прогнозування фінансового стану фермерського господарства, ґрунтуючись на його бухгалтерській та фінансовій звітності.

Для проведення дослідження фінансово-господарського стану СФГ «Рябенко С.К.», використовується бухгалтерська фінансова звітність, що включає в себе взаємопов'язані форми: «Баланс» (Форма № 1) та «Звіт про фінансові результати» (Форма № 2) протягом 2018-2022 років (Додаток Е-Н). Ці форми представляють систему показників, що відображають майновий та фінансовий стан фермерського господарства протягом конкретного року дослідження.

Фінансовий стан досліджуваного підприємства оцінюється за основними показниками фінансових результатів усіх видів діяльності. Найбільш узагальнюючим індикатором ефективності є чистий прибуток фермерського господарства (табл. 2.4).

З аналізу таблиці 2.4 випливає, що значення показників чистого прибутку СФГ «Рябенко С.К.» за досліджуваний період постійно коливались. У 2019 році

порівняно з 2018 роком господарство зазнало збитків у розмірі 276,3 тис. грн. У 2020 році цей показник зріс на триразове значення. В 2021 році господарство знову зафіксувало зниження чистого прибутку на 82,7 % порівняно з попереднім роком. Однак у 2022 році чистий прибуток господарства був в 15 разів більше, ніж у 2021 році. Такі коливання пояснюються наявністю збитків від операційної діяльності на протязі 2018-2022 років у СФГ «Рябенко С.К.». Ці коливання свідчать про незадовільний фінансовий стан господарства.

Таблиця 2.4

Показники фінансової діяльності СФГ «Рябенко С.К.», у тис. грн

№ п/п	Показники	Роки					Темпи росту, %				
		2018	2019	2020	2021	2022	4/3	5/4	6/5	7/6	7/3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.	Доход від реалізації продукції	1573,9	1435,3	3137,0	5271,3	50808,7	91,2	у 2 р.	168,0	у 9,5 р.	у 32 р.
2.	Податок на додану вартість	262,3	193,1	402,4	746,4	3437,1	73,6	у 2 р.	185,5	у 4,5 р.	у 13 р.
3.	Інші вирахування з доходу	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Чистий доход від реалізації продукції	1311,6	1242,2	2734,6	4524,9	47371,6	94,7	у 2 р.	165,5	у 10 р.	у 36 р.
5.	Собівартість реалізованої продукції	1013,0	2098,4	2666,5	4400,8	44209,9	у 2 р.	128,3	165,0	у 10 р.	у 43 р.
6.	Валовий прибуток (збиток)	298,6	-836,2	68,1	124,1	3161,7	-	+8,1	182,2	у 25 р.	у 10 р.
7.	Інші операційні доходи	2728,8	2759,5	3848,8	4336,5	12074,7	101,1	139,5	112,7	у 3 р.	у 4 р.
8.	Адміністративні витрати	1265,5	4133,3	2992,6	2632,9	5000,4	у 3 р.	72,4	88,0	189,9.	у 4 р.
9.	Витрати на збут	4,8	23,0	86,3	138,4	766,3	у 5 р.	у 4 р.	160,4	у 5,5 р.	-
10.	Інші операційні витрати	4235,3	2793,0	3537,4	4086,0	10777,1	65,9	126,6	115,5	у 2,5 р.	у 2,5 р.
11.	Прибуток (збиток) від операційної діяльності	-2478,2	-5026,0	-2699,4	-2396,7	-1127,4	у 2 р.	53,7	88,8	47,0	45,5
12.	Інші фінансові доходи	-	10,5	-	77,0	550,0	-	-	-	у 7 р.	-
13.	Інші доходи	11869,9	11841,3	6381,3	4100,0	6732,5	99,7	53,9	64,3	164,2	56,7
14.	Фінансові витрати	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	Інші витрати	4637,8	7102,1	2932,8	1651,3	4027,3	у 1,5 р.	41,3	56,3	у 2 р.	86,8
16.	Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування	4753,9	-276,3	749,1	129,0	2127,8	-	у 3 р.	17,2	у 16 р.	44,7
17.	Податок на прибуток	-	-	1,8	-	-	-	-	-	-	-
18.	Прибуток (збиток) від звичайної діяльності	4753,9	-276,3	747,3	129,0	1977,8	-	у 3 р.	17,3	у 15 р.	44,7
19.	Чистий прибуток	4753,9	-276,3	747,3	129,0	1977,8	-	у 3 р.	17,3	у 15 р.	44,7

Джерело: складено на основі даних додатків К-Н

Фінансову діяльність СФГ «Рябенко С.К.» взагалі можна охарактеризувати шляхом аналізу його активів і пасивів. Інформація для аналізу активів представлена у таблиці 2.5.

Аналіз структури та розміщення активів СФГ «Рябенко С.К.», тис. грн

Актив	Роки					Зміни (%)				
	2018	2019	2020	2021	2022	3/2	4/3	5/4	6/5	6/2
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
I. Необоротні активи										
Нематеріальні активи	512,5	465,5	370,5	275,1	180,7	90,8	79,6	74,2	65,7	35,3
Незавершене будівництво	4144,3	3789,5	3595,6	3801,0	5559,7	91,4	94,9	107,7	146,3	134,1
Основні засоби	17462,3	19375,6	21507,1	23089,1	23909,7	110,9	111,0	109,4	105,5	136,9
Довгострокові фінансові інвестиції	6430,7	5942,7	5676,7	6405,7	7810,9	92,4	95,5	112,8	121,9	121,5
Інші необоротні активи	-	-	-	-	3905,0	-	-	-	-	-
Усього за розділом I	28549,8	29573,3	31147,9	33568,9	41364,0	105,6	107,3	109,8	123,2	144,9
II. Оборотні активи										
Запаси	4515,1	6077,4	7864,2	11187,9	11063,4	134,2	129,8	142,2	98,7	у 2 р.
Векселі одержані	160,4	160,4	101,2	21,0	-	100,0	63,1	20,7	-	-
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1194,2	760,2	543,3	675,6	710,9	63,6	71,5	124,4	107,2	59,5
Дебіторська заборгованість за розрахунками	200,2	142,5	324,8	452,9	388,5	71,2	у 2 р.	139,4	85,8	194,1
Інша поточна дебіторська заборгованість	5628,0	7232,7	8470,1	8718,3	9117,7	128,5	117,1	102,9	106,6	162,0
Поточні фінансові інвестиції	1190,0	1596,5	1526,2	899,2	1137,8	134,6	95,6	58,9	126,5	95,6
Грошові кошти та їх еквіваленти	48,9	110,4	1132,8	1242,4	10296,7	у 2 р.	у 10 р.	109,7	у 8 р.	-
Інші оборотні активи	144,5	410,0	860,0	1408,3	1245,5	у 3 р.	у 2 р.	у 1,6 р.	88,6	у 7 р.
Усього за розділом II	13081,3	16470,1	20822,6	24605,6	33940,5	125,9	126,4	118,2	137,9	у 2,5 р.
III. Витрати майбутніх періодів										
	0,2	1,5	1254,6	3187,7	3075,8	у 7,5 р.	-	у 2,5 р.	95,9	-
Баланс	41631,3	46064,9	53225,1	61360,2	78360,3	110,6	115,6	115,3	127,7	188,2

Джерело: складено на основі даних додатків Е-И

Розглядаючи дані з таблиці 2.5, слід звернути увагу на динаміку необоротних активів, які упродовж 2018-2022 рр. проявляли тенденцію до зростання. Зокрема, в порівнянні з 2018 роком, цей показник у 2019 році збільшився на 5,6%, у 2020 році в порівнянні з 2019 роком – на 7,3%, у 2021 році в порівнянні з 2020 роком – на 9,8%, у 2022 році в порівнянні з 2021 роком – на 23,2%. За п'ять років неопоротні активи СФГ «Рябенко С.К.» зросли на 44,9%. Періодичне збільшення активної частини необоротних активів свідчить про збільшення незавершеного виробництва, що може призвести до погіршення фінансової діяльності господарства.

Вивчення оборотних активів СФГ «Рябенко С.К.» здійснюється через аналіз основних компонентів оборотних активів, таких як запаси, грошові кошти та дебіторська заборгованість.

Запаси досліджуваного фермерського господарства протягом 2018-2021 років постійно збільшувалися. Наприклад, у 2019 році в порівнянні з 2018 роком цей показник зріс на 1562,3 тис. грн, у 2020 році в порівнянні з 2019 роком – на 1786,8 тис. грн, а у 2021 році в порівнянні з 2020 роком – на 104014,8 тис. грн. Проте у 2022 році в порівнянні з 2021 роком спостерігається зменшення цього показника на 100815,6 тис. грн. За п'ять років запаси СФГ «Рябенко С.К.» зросли удвічі.

З поданих у таблиці 2.5 даних можна зрозуміти, що досліджуване фермерське господарство недостатньо забезпечене грошовими коштами, і значна частина ліквідних фінансових ресурсів вкладена в дебіторську заборгованість. Це призводить до зменшення платоспроможності господарства і, відповідно, до зниження його фінансової стійкості.

Для подальшого аналізу фінансової діяльності слід розглянути структуру пасивів господарства, що представлена в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Дослідження структури пасивів СФГ «Рябенко С.К.», тис. грн

Пасив	Роки					Зміни (%)				
	2018	2019	2020	2021	2022	3/2	4/3	5/4	6/5	6/2
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Власний капітал	36438,1	38070,0	40055,5	38646,9	37873,6	106,4	107,2	96,5	98,0	105,9
Забезпечення наступних витрат і платежів	0,7	0,7	1,1	0,75	-	100,0	157,1	68,2	-	-
Довгострокові зобов'язання	2,1	1,1	-	-	-	52,4	-	-	-	-
Короткострокові кредити банків	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Векселі видані	1269,1	634,5	1355,4	2710,8	14147,0	50,0	у 2 р.	у 2 р.	у 5 р.	у 11 р.
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	2408,5	3762,0	4583,7	10563,0	13127,6	156,2	121,8	у 2 р.	126,7	у 5 р.
Поточні зобов'язання за розрахунками	448,7	429,4	1063,7	1625,0	3887,6	95,7	у 2 р.	155,7	у 2,5р.	у 8 р.
Інші поточні зобов'язання	1082,2	3166,3	6207,7	8013,8	9324,5	у 3 р.	195,9	129,3	116,3	у 9 р.
Доходи майбутніх періодів	1,9	0,9	-	-	-	47,4	-	-	-	-
Баланс	41631,3	46064,9	53225,1	61360,2	78360,3	110,6	115,6	115,3	127,7	188,2

Джерело: складено на основі даних додатків Е-И

Дані таблиці вказують на те, що власний капітал СФГ «Рябенко С.К.» протягом аналізованого періоду постійно змінювався. Наприклад, у 2019 році порівняно з 2018 роком цей показник збільшився на 6,4%. У 2020 році порівняно з 2019 роком цей показник зріс на 7,2%. У 2021 році порівняно з 2020 роком спостерігається зменшення цього показника на 3,5%. У 2022 році порівняно з 2021 роком цей показник також зменшився на 2%. За п'ять років власний капітал фермерського господарства збільшився на 5,9%. Такі значення свідчать про те, що власний капітал СФГ «Рябенко С.К.» є мобільним і використовується не лише для покриття можливих значних витрат.

У структурі пасивів фермерського господарства значне зростання відзначається середньорічною кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги. Наприклад, протягом 2018-2022 років вона збільшилася в 5 разів. Ця тенденція свідчить про те, що дане господарство не погашає свої зобов'язання і в основному користується для операційних витрат залученим капіталом.

Оцінка фінансового становища СФГ «Рябенко С.К.» в короткостроковій перспективі проводиться за допомогою показників ліквідності та платоспроможності, які вказують на здатність своєчасного та повного виконання розрахунків за короткостроковими зобов'язаннями. Аналіз ліквідності балансу полягає в порівнянні коштів по активу, розглянутих за ступенем їх ліквідності, з зобов'язаннями за пасивом, розглянутими за строком їх погашення.

Динаміку показників ліквідності СФГ «Рябенко С.К.» представимо у вигляді рисунків 2.1–2.3.

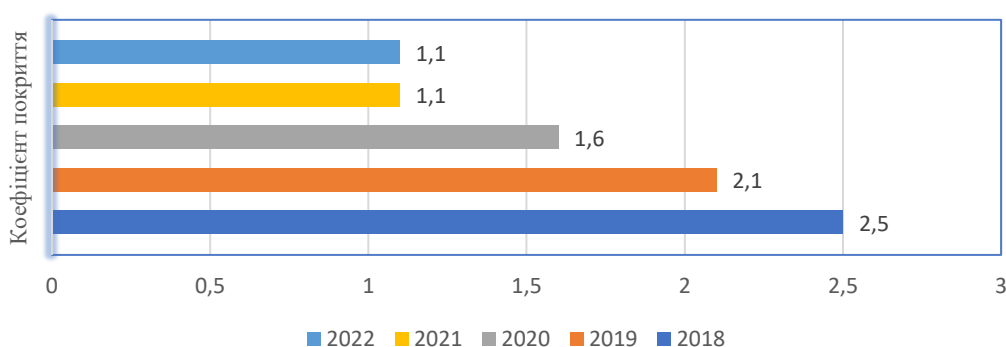

Рис. 2.1. Динаміка коефіцієнтів покриття СФГ «Рябенко С.К.» за 2018–2022 рр.

Джерело: розраховано на основі даних додатків Е-Н

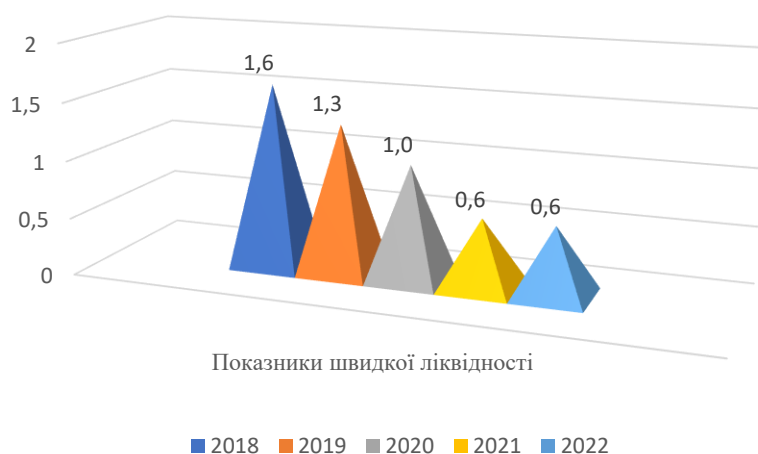

Рис. 2.2. Динаміка показників швидкої ліквідності СФГ «Рябенко С.К.» за 2018–2022 рр.

Джерело: розраховано на основі даних додатків Е-Н

Рис. 2.3. Динаміка чистого оборотного капіталу СФГ «Рябенко С.К.» продовж 2018–2022 рр.

Джерело: розраховано на основі даних додатків Е-Н

Розрахункові результати свідчать про позитивні тенденції у ліквідності фермерського господарства, яке досліджується. Коефіцієнти покриття постійно залишаються в межах норми (>1), що вказує на здатність СФГ «Рябенко С.К.» виконувати короткострокові зобов'язання. Однак важливо відзначити, що господарство може стикатися з труднощами у покритті поточних зобов'язань.

Значення показників швидкої ліквідності свідчать про наявність високоліквідних активів у розглядуваному господарстві. Загальне майно

підприємства складається не лише з основних засобів, а також включає оборотні активи у вигляді запасів виробничого і невиробничого характеру.

Щодо чистого оборотного капіталу, відзначається його стійке зменшення протягом досліджуваного періоду. Цей тренд свідчить про погіршення фінансового стану господарства і може призвести до обмеження сфери його діяльності.

Ліквідність на відміну від платоспроможності оцінює здатність господарства виплатити поточні зобов'язання в умовах його неперервної діяльності. Вона вказує на те, наскільки поточні виплати за борговими зобов'язаннями можуть бути покриті потоком коштів від його операцій. Оцінка платоспроможності включає детальний аналіз грошових потоків, враховуючи їхні притоки і відтоки в рамках трьох видів діяльності: операційної, інвестиційної і фінансової. Крім того, враховується співвідношення наявності грошових коштів і фінансових зобов'язань протягом фінансового року.

Для проведення аналізу платоспроможності фермерського господарства використовувалися наступні показники (коефіцієнти):

1. Коефіцієнт автономії (платоспроможності), де нормативне значення повинно перевищувати або дорівнювати 0,5.
2. Коефіцієнт фінансування, де нормативне значення має бути більше 1.
3. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами, де нормативне значення повинно перевищувати 0,1.
4. Коефіцієнт маневреності власного капіталу.

Ці показники використовуються для оцінки стійкості фінансового стану СФГ «Рябенко С.К.» та визначення його здатності вирішувати поточні фінансові зобов'язання (табл. 2.7).

Коефіцієнт платоспроможності розраховується як співвідношення власного капіталу господарства до загальної суми активів в балансі господарства. Він відображає відносну важливість власного капіталу в загальному обсязі ресурсів, вкладених у його діяльність.

Коефіцієнт фінансування обчислюється як відношення залучених коштів

до власних і вказує на рівень залежності господарства від залучених ресурсів.

Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами обчислюється як відношення чистого оборотного капіталу до суми оборотних активів господарства. Цей показник вказує на ступінь, до якої господарство має засоби для покриття своїх оборотних зобов'язань за рахунок власних ресурсів.

Таблиця 2.7

Зміни та тенденції в показниках платоспроможності у СФГ «Рябенко С.К.»

Показник	Од. виміру	Роки					Зміни (%)				
		2018	2019	2020	2021	2022	4/3	5/4	6/5	7/6	7/3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Власний капітал	тис. грн	36438,1	38070,0	40055,5	38646,9	37873,6	106,4	107,2	96,5	98,0	105,9
Довгострокові зобов'язання	тис. грн	2,1	1,1	-	-	-		-	-	-	-
Поточні зобов'язання	тис. грн	5188,5	7992,3	13188,5	22712,7	40686,7	154,0	165,0	172,2	178,2	у 8 р.
Оборотні активи	тис. грн	13081,3	16470,1	20822,6	24605,6	33940,5	125,9	126,4	118,2	137,9	у 2,5р.
Чистий оборотний капітал	тис. грн	7892,8	8477,8	7634,1	1890,9	-	109,4	90,0	24,8	-	-
Валюта балансу	тис. грн	41631,3	46064,9	53225,1	61360,2	78360,3	110,6	115,6	115,3	127,7	188,2
Коефіцієнт платоспроможності		0,9	0,8	0,7	0,6	0,5	88,9	87,5	85,7	83,3	55,5
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами		0,6	0,5	0,4	0,1	-0,2	83,3	80,0	25,0	-	-
Коефіцієнт фінансування		1,1	1,2	1,3	1,6	2,1	109,1	108,3	123,1	131,2	190,9
Коефіцієнт маневреності власного капіталу		0,2	0,2	0,2	0,07	-	100,0	100,0	25,0	-	-

Джерело: складено та розраховано на основі даних додатків Е-Н

Аналіз таблиці 2.7 вказує на систематичне зменшення платоспроможності СФГ «Рябенко С.К.» протягом років. Коефіцієнт платоспроможності протягом розглядуваного періоду постійно зменшувався, але залишався в межах норми. Це свідчить про те, що навіть при відносно прийнятних значеннях цього коефіцієнта, господарство може стикатися з обмеженнями через недостатню маневреність власного капіталу та значну частину іммобільного власного капіталу, який не може легко відновлюватися. Такий стан речей створює виклики для господарства, оскільки хоча половина власного капіталу може покрити його зобов'язання, але це не гарантує повноцінної платоспроможності, враховуючи недостатню рухливість власних ресурсів.

Фінальні результати діяльності господарства визначаються не тільки абсолютними показниками прибутку чи збитку. Суб'єкти господарювання, які цікавляться отриманням віддачі від використання ресурсів та вкладеного капіталу, аналізують співвідношення отриманого ефекту до понесених витрат (використаних ресурсів). Для цього розраховується відносний показник ефективності – рентабельність господарства.

Рентабельність є важливим показником прибутку, представляючи відношення економічного фінансового ефекту (доходу чи прибутку) до фактичних або вже використаних ресурсів. Говорячи про рентабельність, ми маємо на увазі ситуацію, коли грошові витрати менше за грошові надходження протягом певного періоду часу, що призводить до формування та накопичення прибутку. Показники рентабельності більш повно відображають стан господарської діяльності, ніж показники прибутковості. Ці показники використовуються як важелі у ціновій та інвестиційній стратегії.

Вивчення змін у рентабельності СФГ «Рябенко С.К.» дозволить провести всебічну оцінку ефективності господарської діяльності даного фермерського господарства (рис. 2.4).

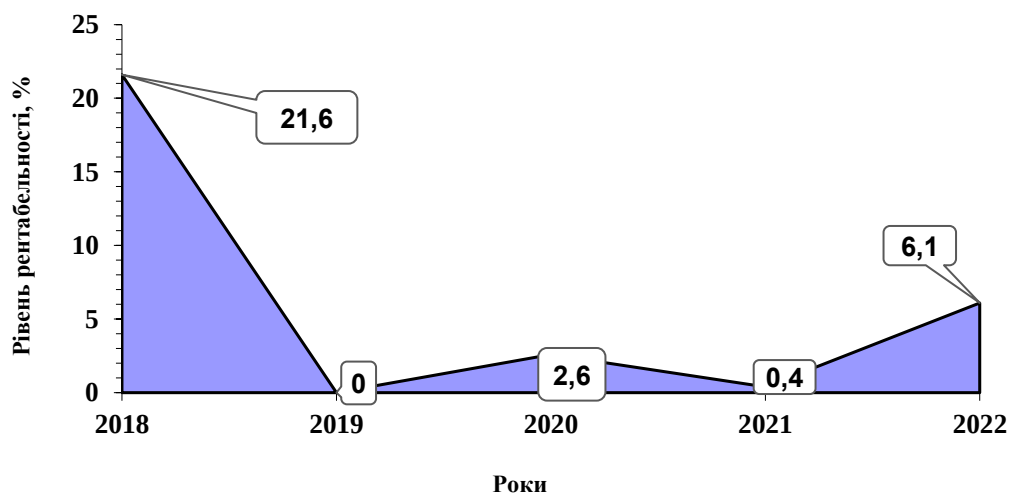

Рис. 2.4. Зміни у рентабельності СФГ «Рябенко С.К.» з 2018 по 2022 рр.

Джерело: розраховано на основі даних додатків Е-Н

Зміни у рентабельності СФГ «Рябенко С.К.», що відображені на рисунку 2.4, дозволяють зробити висновок, що найбільш негативна

результативність роботи господарства спостерігалася у 2019 та 2021 роках. Це обумовлено тим, що у цих роках балансовий прибуток господарства був найменшим, а в 2019 році господарство взагалі зазнало збитків. Щодо середньорічної вартості виробничих фондів, яка має важливе значення для визначення рівня рентабельності, значення цього показника в 2019 та 2021 роках були дуже високими, що призвело до зниження рівня рентабельності у цих роках.

Фінансово-господарський аналіз діяльності СФГ «Рябенко С.К.» у період з 2018 по 2022 роки вказує на те, що фінансовий стан даного фермерського господарства можна оцінити як незадовільний. Дефіцити фінансового стану були виявлені в ході аналізу кожного з показників. Щодо характеристики аналізу господарської діяльності, варто відзначити лише позитивні тенденції для подальшого розвитку досліджуваного фермерського господарства. З метою того, щоб результати фінансово-господарської діяльності були лише позитивними, важливо, щоб вона була ефективною.

Ефективне ведення фінансово-господарської діяльності сприяє оптимальному використанню наявних ресурсів, що в свою чергу сприяє поліпшенню фінансово-господарського стану досліджуваного фермерського господарства. Для забезпечення позитивних результатів фінансово-господарської діяльності СФГ «Рябенко С.К.» можна визначити такі напрями:

1. Систематичне забезпечення стабільного надходження фінансових ресурсів;
2. Дотримання дисципліни у розрахунках та кредитній сфері для підвищення платоспроможності господарства;
3. Досягнення оптимального балансу власних та залучених коштів для забезпечення фінансової стійкості;
4. Пошук резервів для збільшення доходів, прибутку, зниження витрат та підвищення рентабельності;
5. Ефективний контроль за використанням фінансово-господарських ресурсів.

2.3. Системна оцінка забезпечення ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.»

На ефективність підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» має вплив діяльність фермерських господарств, що співпрацюють з досліджуваним господарством, постачальники різних видів сировини, техніки та продукції для переробної промисловості даного фермерського господарства, а також насінневі станції, де господарство заковує високоякісні сорти зернобобових та зернових культур. У цій системі ключову роль відіграють споживачі продукції СФГ «Рябенко С.К.».

З розгляду підприємницької активності, представленої на рисунку 2.5, видно весь спектр контрагентів, з якими взаємодіє СФГ «Рябенко С.К.».

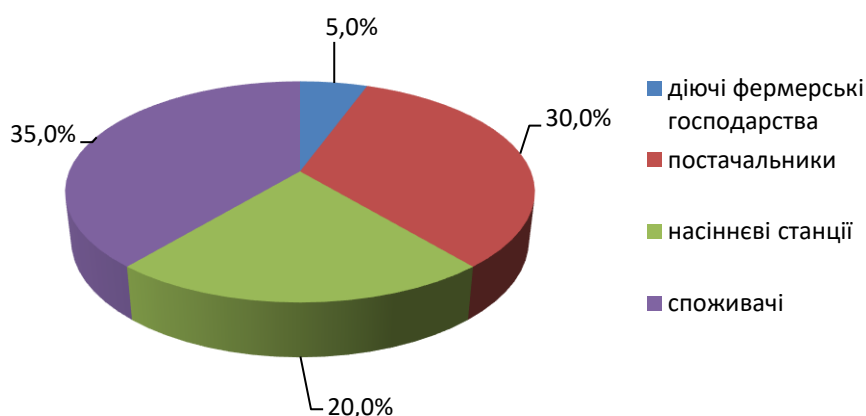

Рис. 2.5. Огляд підприємницької активності СФГ «Рябенко С.К.» з різноманітним спектром контрагентів

Джерело: сформовано на основі даних СФГ «Рябенко С.К.»

Попередні два підрозділи даної кваліфікаційної роботи за другим (магістерським) рівнем було присвячено аналізу та оцінці ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» з різних точок зору. Для отримання комплексного уявлення про забезпечення ефективності цієї діяльності ми вважаємо за доцільне використати системний підхід до оцінки забезпечення ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.».

Необхідно розрізняти різні аспекти ефективності підприємницької діяльності, враховуючи специфіку представлення результатів та витрат:

1. ефективність з технологічної точки зору оцінюється в натурально-речовинному форматі, де результати і витрати вимірюються в конкретних обсягах та матеріалах;
2. ефективність з економічної точки зору визначається у вартісному форматі, враховуючи оцінку результатів і витрат на основі фінансових показників;
3. економічна ефективність з соціально-економічного погляду враховує вплив заходу як на економічному, так і на соціальному рівні, включаючи аспекти соціальної вигоди в результативність заходу.

Системна оцінка факторів, що впливають на ефективність підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.», дозволить аналізувати використання різних ресурсів фермерського господарства з різних перспектив, а також врахує усі ключові економічні показники.

Систематизація показників забезпечення ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» має наступні цілі:

- відображення всіх видів витрат ресурсів, використовуваних господарством у підприємницькій діяльності;
- підкреслення шляхів виявлення потенційних резервів для підвищення ефективності діяльності;
- стимулювання використання виявлених резервів для досягнення максимального економічного ефекту від підприємницької діяльності;
- забезпечення інформаційної обізнаності всіх рівнів управління щодо питань підвищення ефективності господарства;
- визначення правил інтеграції значень кожного показника ефективності.

Ефективність підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» виявляється складною та різноманітною через багатоаспектність взаємозв'язків та велику кількість впливаючих на неї чинників. З цього приводу, для оцінки забезпечення ефективності підприємницькою діяльністю фермерського

господарства використовується система часткових та узагальнених показників, що відображена в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Набір показників для системної оцінки забезпечення ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.»

Загальні показники	Часткові показники		
	Показники ефективності праці	Показники підвищення ефективності використання основних фондів, обігових коштів і капітальних вкладень	Показники підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів
1. Зростання обсягу виробництва продукції у вартісному виразі 2. Виробництво продукції на 1 грн. витрат 3. Відносна економія основних виробничих фондів, нормативних коштів, матеріальних витрат, фонду оплати праці 4. Собівартість 5. Рентабельність 6. Прибуток	1. Темпи росту продуктивності праці 2. Частка збільшення виробництва продукції за рахунок підвищення продуктивності праці 3. Економія чисельності працівників 4. Зниження трудомісткості виробів	1. Фондовіддача – виробництво продукції на 1 грн. середньорічної вартості основних виробничих фондів 2. Виробництво продукції на 1 грн. середньорічної величини нормованих обігових коштів 3. Приріст обігових коштів відносно приросту товарної продукції 4. Відношення приросту прибутку до капітальних вкладень, які його зумовили 5. Питомі капітальні вкладення на одиницю нової виробничої потужності на 1 грн. приросту продукції 6. Термін відшкодування капітальних вкладень – відношення їх до суми приросту одержаного прибутку	1. Матеріальні витрати на 1 грн. товарної продукції 2. Витрати важливих матеріальних ресурсів у натуральному виразі на 1 грн. товарної продукції 3. Відношення темпів приросту матеріальних витрат до темпів приросту товарної продукції

Джерело: [12]

Зібрані в таблиці 2.8 показники можуть служити основою для визначення напрямів забезпечення ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.». В умовах ринкової конкуренції підвищення ефективності господарства та покращення якості його функціонування сприятиме збільшенню чистого прибутку і, отже, підвищить ринкову вартість господарства. Ринкова вартість СФГ «Рябенко С.К.» відображає не лише наявність ресурсів, а й здатність ефективно їх використовувати в умовах змінної ринкової ситуації.

Використовуючи функцію Харрінгтона для оцінки кожної підсистеми,

можна отримати системний показник. Формулу для відображення даної функції можна представити наступним чином [12]:

$$S = \sqrt[n]{E_1 \cdot E_2 \cdot E_3 \cdot \dots \cdot E_n}, \quad (2.1)$$

де $E_1, E_2, E_3, \dots, E_n$ – критерії, які рекомендується використовувати для оцінки ефективності фермерського господарства в межах кожної підсистеми.

Для системного вартісно-орієнтованого підходу до оцінки підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» враховано наступні показники:

- витрати на 1 грн продукції;
- фондівіддача;
- коефіцієнт придатності основних фондів;
- матеріаловіддача;
- динаміка продуктивності праці;
- оборотність запасів;
- динаміка середньої заробітної плати.

Отримані значення цих показників допоможуть нам визначити системний показник забезпечення ефективності виробничо-господарської діяльності СФГ «Рябенко С.К.» за роками, що досліджуються (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Дані для обчислення системного показника забезпечення ефективності
виробничо-господарської діяльності СФГ «Рябенко С.К.»**

Показник	Умовні позначення	Роки дослідження				
		2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7
Витрати на 1 грн продукції	$V_{1\text{грн}}$	0,29	0,29	0,29	0,29	0,29
Фондовіддача	Φ_v	9,64	9,70	9,61	9,22	8,0
Коефіцієнт придатності основних фондів	$K_{\text{прид}}$	0,68	0,71	0,69	0,75	0,75
Матеріаловіддача	M_v	10,2	11,7	9,46	13,8	12,62
Динаміка продуктивності праці	$\Delta\text{ПП}$	159,0	107,5	170,1	104,8	104,1
Оборотність запасів	$K_{\text{об.з}}$	7,34	6,45	6,95	8,22	5,71
Динаміка середньої заробітної плати	$\Delta\text{ЗП}$	147,3	125,3	138,1	168,9	102,6
$S_{\text{вир}} = \sqrt[7]{V_{1\text{грн}} \cdot \Phi_v \cdot K_{\text{прид}} \cdot M_v \cdot \Delta\text{ПП} \cdot K_{\text{об.з}} \cdot \Delta\text{ЗП}}$		7,62	8,27	8,41	8,78	7,5

Джерело: розраховано на основі даних СФГ «Рябенко С.К.»

Розрахункові дані з таблиці 2.9 вказують на те, що системний показник забезпечення ефективності підприємницької діяльності показує позитивні результати з невеликими змінами протягом років.

Для оцінки ефективності комерційної діяльності СФГ «Рябенко С.К.», яка має безпосередній вплив на його підприємницьку діяльність, необхідно проаналізувати такі показники системи:

- надійність поставок;
- рентабельність реалізації продукції;
- затоварення складів готовою продукцією;
- середні строки погашення дебіторської заборгованості;
- середні строки погашення кредиторської заборгованості.

Аналіз цих показників дозволить оцінити прибутковість реалізованої продукції, якість збутової діяльності та взаємодію зі споживачами СФГ «Рябенко С.К.» (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Інформація для розрахунку системного показника оцінки ефективності
комерційної діяльності СФГ «Рябенко С.К.»**

Показник	Умовні позначення	Роки дослідження				
		2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7
Рентабельність реалізації продукції	P_p	24,54	22,65	25,0	24,0	25,73
Оборотність запасів готової продукції	$O_{\text{гот}}$	1,66	1,69	1,71	2,18	3,93
Строки погашення дебіторської заборгованості	T_d	4,93	5,13	5,89	5,63	8,37
Строки погашення кредиторської заборгованості	T_k	17,76	18,52	18,63	16,60	19,61
$S_{\text{ком}} = \sqrt[4]{P_p \cdot O_{\text{гот}} \cdot T_d \cdot T_k}$		8,13	8,22	8,28	8,37	9,0

Джерело: розраховано на основі даних СФГ «Рябенко С.К.»

Динаміка росту системного показника оцінки ефективності комерційної діяльності СФГ «Рябенко С.К.», на яку вказують дані таблиці 2.10, є позитивною.

Для системної оцінки ефективності фінансової діяльності СФГ «Рябенко С.К.» пропонується використовувати наступні фінансові

індикатори:

- коефіцієнти рентабельності активів;
- рівень загальної ліквідності;
- показник автономії;
- фінансовий леверидж.

Зазначені індикатори дозволять оцінити рентабельність, ефективність використання капіталу, а також вивчити структуру капіталу та платоспроможність СФГ «Рябенко С.К.» (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Інформація для обчислення системного показника оцінки ефективності
фінансової діяльності СФГ «Рябенко С.К.»**

Показник	Умовні позначення	Роки дослідження				
		2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7
Коефіцієнти рентабельності активів	P_a	12,63	15,47	16,25	16,88	10,96
Рівень загальної ліквідності	K_{Π}	0,47	0,37	0,55	0,39	0,30
Показник автономії	$K_{авт}$	0,47	0,43	0,45	0,38	0,22
Фінансовий леверидж	$\Phi Л$	0,45	0,34	0,48	0,45	0,19
$S_{\text{фін}} = \sqrt[4]{P_a \cdot K_{\Pi} \cdot K_{авт} \cdot \Phi Л}$		1,04	1,11	1,18	1,03	0,61

Джерело: розраховано на основі даних СФГ «Рябенко С.К.»

Щодо системного показника ефективності фінансової діяльності СФГ «Рябенко С.К.», відзначається від'ємна динаміка цього показника, що проявляється у послідовному його зменшенні протягом років.

Застосовуючи метод експертних оцінок, будемо перетворювати раніше розраховані системні показники ефективності (таблиці 2.9, 2.10, 2.11) в бальні оцінки. Це дозволить отримати інтегральні рівні для різних компонентів при системній оцінці забезпечення ефективності підприємницької діяльності, представлений на прикладі СФГ «Рябенко С.К.» (табл. 2.12).

На основі загальних даних можна встановити максимальний бал для кожного показника, рівний 10 балам. Ця оцінка буде служити еталоном при формуванні шкали для оцінки забезпечення ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.», враховуючи системний показник (табл. 2.13).

**Зведення системних показників забезпечення ефективності
підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.»**

Показник	Умовні позначення	Роки дослідження				
		2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7
$S_{\text{вир}} = \sqrt[7]{B_{1\text{грн}} \cdot \Phi_{\text{в}} \cdot K_{\text{прид}} \cdot M_{\text{в}} \cdot \Delta\text{ПП} \cdot K_{\text{об.з.}} \cdot \Delta\text{ЗП}}$	3,5	7,62	8,27	8,41	8,78	7,5
$S_{\text{ком}} = \sqrt[4]{P_{\text{р}} \cdot O_{\text{гот}} \cdot T_{\text{д}} \cdot T_{\text{к}}}$	1,5	8,13	8,22	8,28	8,37	9,0
$S_{\text{фін}} = \sqrt[4]{P_{\text{а}} \cdot K_{\text{п}} \cdot K_{\text{авт}} \cdot \Phi\text{Л}}$	1,0	1,04	1,11	1,18	1,03	0,61
$S_{\text{ком}}$	6,0	6,01	5,98	5,96	6,06	5,7

Джерело: сформовано на основі даних табл. 2.9-2.11

Таблиця 2.13

**Шкала для системної оцінки забезпечення ефективності підприємницької
діяльності СФГ «Рябенко С.К.»**

Рівень оцінки ефективності	Значення комплексного показника	Характеристика
Високий	8,0–10,0	Результат діагностики характеризується позитивною динамікою показників за всіма показниками оцінки
Достатній	2,0–7,9	Комплексні показники можуть мати тимчасову негативну динаміку
Низький	0–1,9	Характеризується суттєвим зниженням комплексних показників за всіма складовими

Джерело: власна розробка автора

Отже, навіть у звітному періоді, коли сільське господарство в цілому зазнає економічний спад, СФГ «Рябенко С.К.» демонструє відносно задовільні результати у своїй підприємницькій діяльності. На даному етапі фермерське господарство СФГ «Рябенко С.К.» можна вважати достатньо ефективним.

З метою підвищення ефективності підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» рекомендується акцентувати увагу на розвитку фермерського господарства, враховуючи ключові фактори впливу, та впровадженні інноваційних технологій, щоб оптимізувати виробничі процеси та забезпечити стійкі відносини з партнерами.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИКЛАДІ СФГ «РЯБЕНКО С.К.»

3.1. Покращення управління фінансовими результатами СФГ «Рябенко С.К.» для збільшення забезпечення ефективності його підприємницької діяльності

Щоб підвищити ефективність діяльності СФГ «Рябенко С.К.», виходячи з проведених нами досліджень у другому розділі даної випускної кваліфікаційної роботи, виявилось, що значущий вплив на цей показник мають фінансові результати господарства.

Фінансові результати господарства СФГ «Рябенко С.К.» слід розглядати як всебічну економічну категорію, яка відображає ефективність діяльності шляхом порівняння отриманих доходів від певного виду сільськогосподарської продукції або біологічних активів, конкретного виду діяльності чи загальної господарської діяльності з сумою витрат, зроблених для їх отримання.

Також важливо враховувати, що прибуток є основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів для розвитку СФГ «Рябенко С.К.». Зі зростанням рівня прибутку зменшується потреба у залученні коштів із зовнішніх джерел, що сприяє підвищенню рівня самофінансування розвитку підприємства. Це, в свою чергу, допомагає реалізації стратегічних цілей, підвищенню конкурентної позиції на ринку.

Формування фінансового результату в СФГ «Рябенко С.К.» визначається особливостями підприємницької діяльності господарства, які включають:

- вплив природно-кліматичних факторів на утворення прибутку, враховуючи сезонність виробництва;
- багатогалузевий характер діяльності фермерського господарства, що охоплює виробництво різноманітної продукції рослинництва і тваринництва, а також переробку власної та давальницької сировини;

- залучення незамінних природно-біологічних факторів та біологічних активів у господарський процес, що впливає на оцінку, відображення в системі рахунків та облік виробництва (біологічні перетворення) та розрахунок собівартості отриманої продукції;
- статус фермерського господарства дозволяє використовувати спрощену систему оподаткування з єдиним податком та спеціальний режим оподаткування з ПДВ.

На фінансовий результат підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» впливають дві групи факторів, облік яких враховує галузеві особливості функціонування господарства: зовнішні фактори, що не залежать від самої підприємницької діяльності господарства, та внутрішні фактори, що перебувають у компетенції фермерського господарства (рис. 3.1).

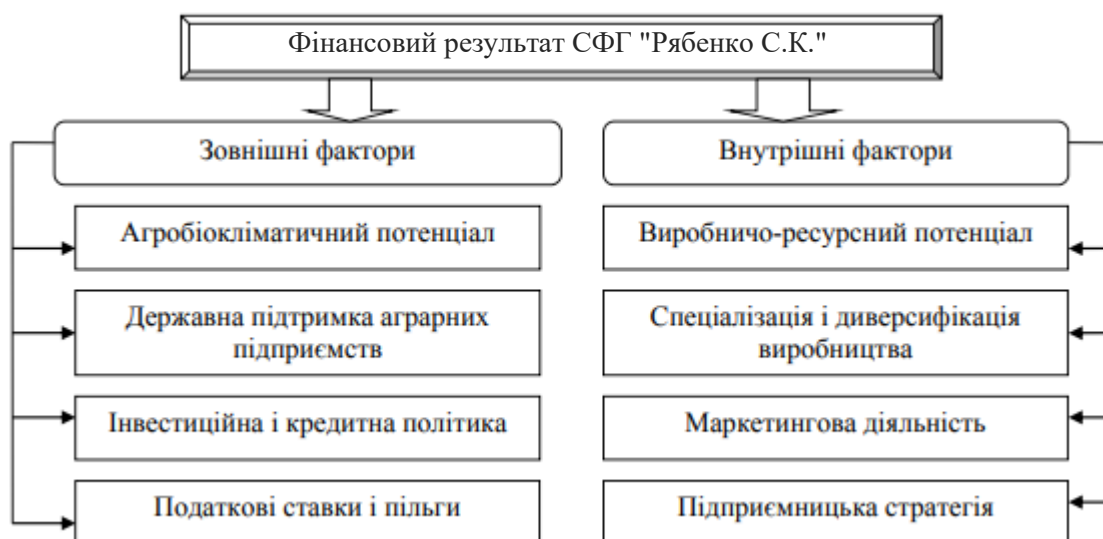

Рис. 3.1. Фактори впливу на фінансовий результат СФГ «Рябенко С.К.»

Джерело: власна розробка автора

У фермерському господарстві «Рябенко С.К.» фінансовий результат формується через здійснення основної операційної діяльності, що включає сільськогосподарську діяльність з виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції та біологічних активів у сфері рослинництва та тваринництва. Це ставить конкретні вимоги до організації та методології формування фінансових результатів фермерського господарства «Рябенко С.К.».

У контексті аграрного сектору економіки формування фінансових результатів визначається особливостями сільськогосподарської діяльності, яку визначено у П(С)БО 30 як процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів.

Згідно з вимогами вказаного стандарту, фінансовий результат від підприємницької діяльності складається з трьох основних компонентів (рис. 3.2).

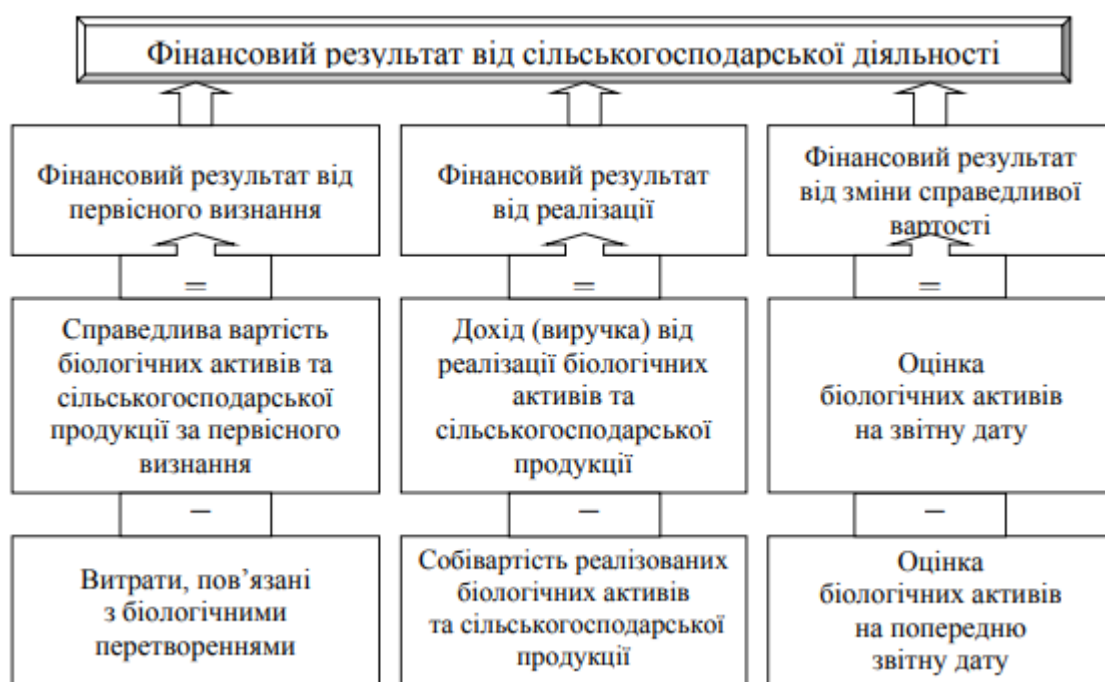

Рис. 3.2. Створення фінансового результату від основної діяльності фермерського господарства

Джерело: власна розробка автора

Методика визначення фінансових результатів сільськогосподарської підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» не повністю відповідає реальній моделі ринкової економіки, оскільки фінансовий результат передбачено визначати не після реалізації сільськогосподарської продукції, а негайно після її отримання від виробництва. В інших галузях економіки фінансовий результат зазвичай визначається на етапі реалізації, а не виробництва продукції (надання послуг, виконання робіт). Розмір фінансових результатів аграрних підприємств суттєво впливає на оцінку продукції за справедливою вартістю на етапі

первісного визнання. Дохід від первісного визнання не повинен включати справедливую вартість продукції, яка визнана виробничим запасом і буде використана для внутрішньогосподарських потреб. Фінансові результати підприємницької діяльності обчислюються не за товарним обсягом, а за весь отриманий обсяг продукції, оскільки однією з особливостей сільського господарства є часткове використання продукції для внутрішньогосподарських потреб.

Отже, для забезпечення успішного економічного розвитку СФГ «Рябенко С.К.» основний акцент слід робити на управлінських рішеннях, спрямованих на ефективне управління доходами, витратами і фінансовими результатами, які виникають внаслідок підприємницької діяльності, зокрема виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, біологічних активів та додаткових біологічних активів.

В умовах ринкової економіки для забезпечення стійкої конкурентоспроможності та досягнення оптимального економічного ефекту важливо впроваджувати в СФГ «Рябенко С.К.» ефективну систему управління фінансовими результатами фермерського господарства.

Управління фінансовими результатами у фермерському господарстві «Рябенко С.К.» вимагає важливих рішень, що стосуються формування фінансових результатів підприємницької діяльності. Цей аспект є ключовим і включає в себе розробку організаційних та методичних заходів для створення цілісної системи управління прибутком господарства. Елементами цієї системи є організаційне забезпечення, інформаційне забезпечення, методи та системи аналізу прибутку, а також методи та системи внутрішнього контролю.

В управлінні формуванням фінансових результатів СФГ «Рябенко С.К.» велике значення приділяється інформаційному забезпеченню, що означає систематизацію облікової інформації та відображення її у фінансовій звітності щодо доходів, витрат і фінансових результатів, отриманих в результаті сільськогосподарської діяльності.

В умовах сучасного розвитку ринкових відносин і зростання конкуренції

між фермерськими господарствами виникає безліч проблем і невирішених питань, пов'язаних з ефективним розвитком СФГ «Рябенко С.К.» та підвищенням його конкурентоспроможності на ринку:

1. Як вплине на прибуток зниження ціни реалізації чи збільшення обсягу реалізації певного виду продукції?
2. Який обсяг діяльності забезпечить відшкодування всіх витрат?
3. Скільки продукції окремого виду повинна реалізувати СФГ «Рябенко С.К.» для досягнення бажаного рівня прибутку?

Щодо взаємозв'язку та взаємозалежності між факторами, а також для ефективного управління фінансовим результатом СФГ «Рябенко С.К.» використовується методика аналізу співвідношень «витрати – обсяг – прибуток» (або CVP-аналіз, «Cost – Volume – Profit»). Цей вид аналізу є ефективним інструментарієм для планування та прогнозування діяльності господарства, дозволяючи:

- оптимізувати співвідношення між змінними та постійними витратами;
- оптимізувати взаємозв'язок між ціною та обсягами реалізації продукції;
- мінімізувати підприємницький ризик;
- оцінювати та прогнозувати фінансові результати;
- виявляти резерви та забезпечувати достатній запас фінансової стійкості;
- обґрунтовувати рекомендації для поліпшення роботи фермерського господарства.

Для забезпечення прибутковості СФГ «Рябенко С.К.» в умовах змінної кон'юнктури ринку необхідно визначити обсяг реалізації конкретного виду сільськогосподарської продукції та біологічних активів, при якому досягається беззбитковість виробництва. Розрахований заздалегідь рівень беззбитковості виробництва та реалізації певного виду робіт та послуг дозволить управлінському персоналу визначити, який обсяг виробництва чи підприємницької діяльності зможе приносити прибутки. Точка беззбитковості точно відображає зв'язок між витратами, обсягом та прибутками, вказуючи

мінімальний обсяг продажів, необхідний для того, щоб фермерське господарство працювало без збитків.

Проте точка беззбитковості може не завжди чітко показати, як змінюється фінансовий стан господарства. Для відповіді на це питання допомагає показник «запас фінансової міцності». Його мета полягає в тому, щоб показати, наскільки близько СФГ «Рябенко С.К.» наблизилось до межі, за якою починаються збитки. Зокрема, запас фінансової міцності покаже, на скільки відсотків може бути знижений обсяг реалізації для збереження беззбитковості. Іншими словами, цей показник вказує, наскільки господарство може зменшити обсяг реалізації, не отримавши збитки.

Отже, оцінка беззбитковості та стратегічне планування прибутку у СФГ «Рябенко С.К.» повинні здійснюватися систематично і включати в себе:

- по-перше, розрахунок найменшого обсягу продажів, необхідного для досягнення точки беззбитковості, як для загального господарства, так і для кожного конкретного виду продукції та біологічних активів.
- по-друге, оцінку рівня відхилення фактичних продажів від мінімально допустимого рівня – розрахунок «запасу міцності». Зростання «запасу міцності» свідчить про зміцнення фінансового стану, в той час як його зменшення вказує на необхідність коригувань (зниження витрат, підвищення реалізаційних цін, перегляд пропорцій між продажами окремих видів продукції).

Іншими словами, дослідження показників беззбитковості та прибутковості повинно стати постійним елементом управління фінансовим станом фермерського господарства. Аналіз «запасу міцності» дозволяє вчасно реагувати на зміни в ринкових умовах та розробляти стратегії для оптимізації прибутковості.

Сільськогосподарське виробництво є особливою галуззю економіки, де високий рівень ризику та невизначеності господарської діяльності обумовлений тісним взаємозв'язком економічних процесів відтворення з природними (біологічними) процесами.

У сучасних умовах розвитку ринкових відносин, підприємницька діяльність СФГ «Рябенко С.К.» відбувається в динамічних, часто змінюваних умовах, що створює постійні загрози позиції господарства на ринку. З цього приводу виникає потреба негайно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, що вимагає раціонального використання внутрішніх можливостей для розробки та реалізації стратегії розвитку. Ця стратегія охоплює комплекс заходів щодо вибору стратегічних напрямків розвитку, визначення основних цілей та спрямована на реалізацію оптимальних варіантів виробництва та реалізації продукції за умови раціонального використання ресурсного потенціалу та створення сприятливих внутрішніх та зовнішніх умов для успішного функціонування. Управлінські рішення повинні спрямовуватися на максимізацію внутрішніх резервів, таких як ефективність використання виробничо-ресурсного потенціалу та розробка та реалізація відповідних стратегічних заходів, які дозволять господарству не лише виживати в умовах нестабільного зовнішнього середовища, але й забезпечити сталий розвиток за рахунок використання внутрішніх резервів для підвищення ефективності підприємницької діяльності та протистояння зовнішнім загрозам.

Досягнення прибутковості виробництва у СФГ «Рябенко С.К.» значною мірою здійснюється завдяки оптимальній структурі виробництва, яка враховує наявний ресурсний потенціал та обирає вирощування тих культур, що мають найменші витрати та користуються попитом на аграрному ринку. Визначення оптимальної виробничої програми є складним процесом, оскільки воно пов'язане з особливостями планування сільськогосподарського виробництва і враховує велику кількість факторів, що впливають на виробничий процес і взаємодії між галузями. У зв'язку з цим досліджуване фермерське господарство, подібно до будь-якої складної системи, має значну кількість варіантів галузевої структури, і потрібно визначити той, що є найбільш оптимальним.

Отже, ефективним інструментарієм в системі управління фінансовим результатом, як одним із способів забезпечення успішної підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.», є використання методів економіко-

математичного моделювання перспективного плану розвитку. Зокрема, застосування симплексного методу лінійного програмування, при врахуванні системи факторів впливу та взаємозалежних показників, спрямоване на оптимізацію та підвищення ефективності підприємницької діяльності, таких як:

- зобов'язання щодо обов'язкового виконання довгострокових угод зі споживачами на поставки конкретних видів сільськогосподарської продукції;
- досягнення оптимального рівня раціонального та ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу господарства та постійне зростання продуктивності праці;
- здійснення ефективного контролю за витратами на виробництво продукції, використанням земельної площі та утриманням худоби, при цьому постійно підвищуючи врожайність рослин у рослинництві та продуктивність тварин в тваринництві, з метою зменшення витрат на одиницю продукції в довгостроковій перспективі;
- максимізація прибутковості СФГ «Рябенко С.К.» за допомогою посилення конкурентних переваг господарства та його стійкості до зовнішніх загроз, зокрема конкуренції в ринкових умовах.

На поточному етапі розвитку національної економіки господарська діяльність СФГ «Рябенко С.К.» відбувається в умовах постійних змін, що негативно впливає на загальні показники їх підприємницької діяльності. Стратегічний розвиток господарства повинен спрямовуватися на збільшення фінансових результатів підприємницької діяльності шляхом зростання обсягів виробництва та підвищення якості продукції за оптимальних витрат на її виробництво. Це, в свою чергу, забезпечить високий рівень ефективності.

Щоб забезпечити стійкий розвиток СФГ «Рябенко С.К.», головним пріоритетом у системі управління фінансовими результатами повинно бути впровадження управлінських заходів, спрямованих на оптимізацію фінансових показників, таких як:

- розробка стратегій та передбачення доходів фермерського

господарства, ґрунтуючись на оптимальному співвідношенні постійних та змінних витрат, цін і обсягів виробництва продукції;

- створення оптимального плану виробництва основних продуктів, враховуючи вимоги ринку та потреби споживачів, з урахуванням внутрішніх можливостей використання наявних ресурсів. Це спрямовано на оптимізацію отримання прибутку за умови ефективного використання земель та інших ресурсів, що використовуються у виробництві.
- створення власного напрямку розвитку, враховуючи унікальний досвід конкретного фермерського господарства та особливості його підприємницької діяльності. Реалізація цієї стратегії спрямована на формування стійкої конкурентної позиції на ринку.

3.2. Основні напрямки удосконалення та розвитку організаційно-економічного механізму підвищення ефективності функціонування СФГ «Рябенко С.К.»

Для активізації використання можливостей для підвищення ефективності господарської діяльності СФГ «Рябенко С.К.» ми рекомендуємо впровадження конкретних організаційно-економічних заходів:

I. Фінансування інтенсифікації виробництва за рахунок бюджетних кредитів (рис. 3.3).

Ми вважаємо, що найбільш перспективним підходом буде виділення кредитів за рахунок бюджетних коштів України та суб'єктів її господарювання для підтримки інтенсифікації виробництва. Ми рекомендуємо розглядати довгострокові кредити з урахуванням загальнодержавних інтересів у забезпеченні розширеного відтворення товарної продукції рослинництва та тваринництва. Потрібно приділити увагу забезпеченню питомої ваги бюджетних кредитів до 50% від суми довгострокових кредитів і позик, отриманих господарством. Рекомендується виділяти значну частину таких кредитів з

державного бюджету (приблизно 30-40%), при цьому регіональні бюджети можуть становити 35-55%, а залишок може бути покритий місцевими бюджетами. Наші пропозиції стосуються умов довгострокового кредитування за рахунок бюджетних коштів. Такі кредити слід спрямовувати, в першу чергу, на сільськогосподарські господарства, зокрема СФГ «Рябенко С.К.», які забезпечують розширене відтворення товарної продукції шляхом інтенсифікації виробництва. При цьому розміри кредитів повинні бути диференційовані відповідно до темпів інтенсифікації.

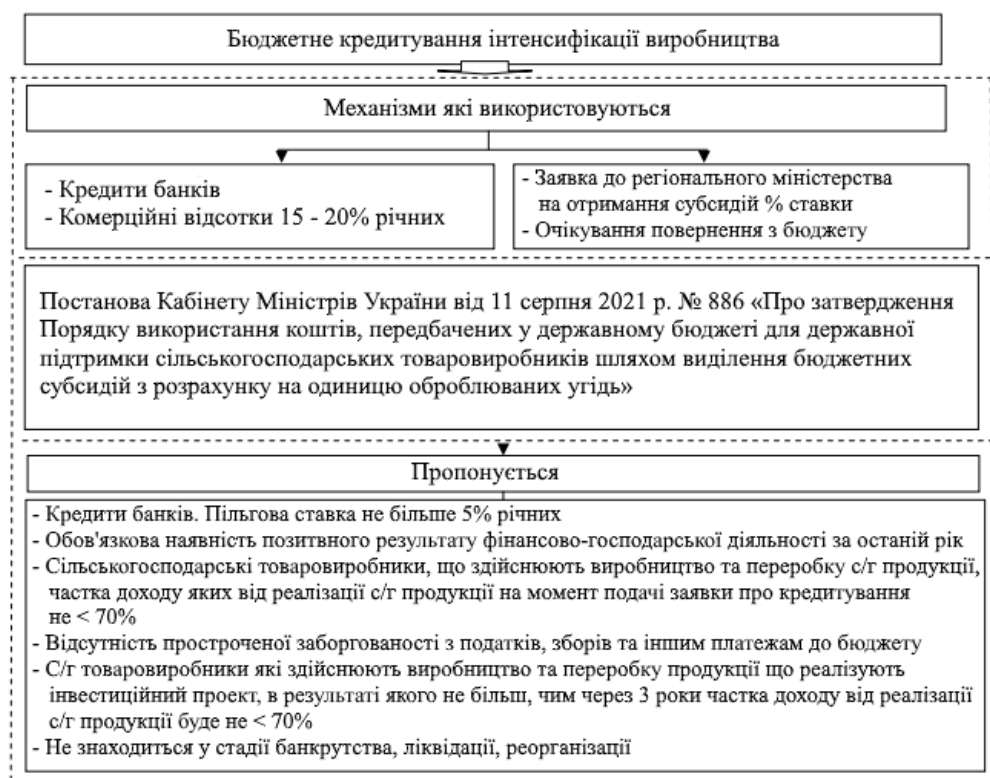

Рис. 3.3. Система фінансової підтримки підприємницької діяльності в аграрному секторі

Джерело: власна розробка автора

У разі перевищення запланованого рівня виробництва на одиницю площі сільгоспугідь можливі такі умови отримання довгострокового бюджетного кредиту:

- Якщо перевищення не перевищує 3%, фермерські господарства можуть претендувати на отримання кредиту до 10% від середньорічної суми витрат протягом п'яти років.

- У випадку перевищення від 3,1% до 5%, сума кредиту може становити до 15% від середньорічної суми запланованих матеріальних витрат.
- Якщо перевищення більше 5%, сума кредиту може складати до 20% від середньорічної суми запланованих матеріальних витрат.

З іншого погляду, успішність підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» залежить не лише від умов реалізації продукції рослинництва та тваринництва, але також від цін на промислові товари, які придбаються, а також вартості послуг інших організацій, що становлять необхідний елемент виробничого процесу.

II. Страхування виступає як засіб регулювання та забезпечення стабільності фінансових результатів підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.». Очевидно, що в страхуванні кожної окремої кормової культури немає необхідності; цілком доцільним є страхування всієї групи цих культур загалом. Ми пропонуємо такий підхід до розрахунку страхових виплат за врожай кормових культур СФГ «Рябенко С.К.»:

1. Валовий врожай усіх кормових культур конвертується в одиниці корму.
2. Середня врожайність у кормових одиницях визначається як відношення валового збору до загальної площі посіву в період п'яти років, що передують року страхування:

$$\bar{y} = \frac{V}{S_3}, \quad (3.1)$$

де $\bar{y}$ – середня урожайність, ц/га;

V – валовий збір, ц;

S_3 – загально посівна площа, га.

Найкращим варіантом є середній рівень продуктивності за останні п'ять років.

3. З використанням фактичної посівної площі кормових культур у рік страхування та множенням на досягнутий рівень урожайності обчислюється базовий обсяг валового виробництва кормових одиниць:

$$Q_6 = S_{\phi} \cdot y_d, \quad (3.2)$$

де Q_6 – базовий обсяг валового виробництва;

S_{ϕ} – фактична посівна площа;

y_d – досягнута врожайність.

4. На основі розмірів посівної площі розраховується фактична врожайність кормових культур у вираженні кормових одиниць.

5. Шляхом порівняння фактичного врожаю із розрахунковим показником визначаються збитки СФГ «Рябенко С.К.», спричинені погодними умовами, що склалися протягом року страхування.

6. Розрахунок вартості збитків у грошовому еквіваленті проводиться шляхом множення втрат на реалізаційну ціну вівса (основної кормової одиниці) за рік:

$$\sum Z = B \cdot C, \quad (3.3)$$

де $\sum Z$ – вартості збитків у грошовому еквіваленті;

B – втрати врожаю у грошовому еквіваленті;

C – ціну основної кормової одиниці (вівса) у цінах поточного року.

7. Згідно укладеного страхового договору між сторонами визначається сума страхового відшкодування.

III. З метою підвищення продуктивності рослинництва та загальної ефективності функціонування СФГ «Рябенко С.К.» пріоритетним напрямком є системний відбір та використання високоврожайних сортів зернових та зернобобових культур в Кіровоградській області. Цей підхід сприяє значному підвищенню якісних та кількісних показників врожаю, сприяючи загальній ефективності підприємства.

Результати оцінки продуктивності виробництва насіння зернобобових та зернових культур у СФГ «Рябенко С.К.» подані у формі таблиці 3.1.

Згідно з представленою у таблиці 3.1 інформацією, виробництво насіння у СФГ «Рябенко С.К.» виявляється досить результативним, оскільки у 2022 році рівень рентабельності реалізованого насіння склав 148,5%. За п'ять досліджуваних років цей показник збільшився на 33,9%.

Таблиця 3.1

Оцінка ефективності виробництва насіння зернобобових та зернових культур у СФГ «Рябенко С.К.»

Показники	Роки					2022/2018, у %
	2018	2019	2021	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
Площі посіву на насіння, га	358,2	361,5	355,7	357,9	343,7	96,0
Врожайність насіння, ц/га	20,5	23,1	20,9	20,7	21,4	104,4
Собівартість реалізованого 1 ц насіння, грн.	3543,8	3942,5	3614,0	3684,0	3538,0	99,8
Ціна реалізації, грн./ц	7600,5	7901,0	8302,5	8600,5	8752,5	115,2
Рівень рентабельності реалізованого насіння, %	114,6	100,5	130,8	133,5	148,5	+33,9

Джерело: власна розробка автора

Зауважимо, що саме збільшення середніх цін на насіння сприяло зростанню рентабельності реалізованого насіння в період з 2018 по 2022 роки. Висока продуктивність виробництва насіння в багатьох відношеннях пояснюється можливістю СФГ «Рябенко С.К.» закуповувати високопродуктивні сорти. Щодо перспектив виробництва насіння зернових та зернобобових культур у СФГ «Рябенко С.К.», ми зробили прогноз на наступні п'ять років, який представлений у формі таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

**Прогноз виробництва насіння в СФГ «Рябенко С.К.»
на довгостроковий період**

Показники	Роки					2028/2024, у %
	2024	2025	2026	2027	2028	
1	2	3	4	5	6	7
Площі посіву на насіння, га	356,0	356,0	356,0	356,0	356,0	100,0
Врожайність насіння, ц/га	21,0	21,4	21,6	22,0	23,0	109,5
Валовий збір насіння, т	747,6	761,8	769,0	783,2	818,8	109,5
Для реалізації в Кіровоградській області	411,2	419,0	423,0	430,8	460,3	111,9
Для реалізації в інших регіонах	336,4	342,8	346,0	352,4	358,5	106,6

Джерело: власна розробка автора

Отже, наш довгостроковий прогноз ефективності виробництва насіння у СФГ «Рябенко С.К.» передбачає покращення врожайності зернових та

зернобобових культур. Збільшення посівних площ не передбачено в рамках даного прогнозу, оскільки важливо дотримуватися сівозміни, включаючи аспекти кормового вирощування. Проте потенціал для підвищення середньої врожайності зернових та зернобобових культур у СФГ «Рябенко С.К.» можна реалізувати шляхом удосконалення технологій вирощування.

3.3. Вдосконалення управління ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.» як стратегічний напрямок підвищення ефективності підприємницької діяльності

Ресурсний потенціал фермерського господарства представляє собою економічну базу його розвитку, визначену системою показників, які відображають наявність ресурсів та їхні резерви. Ці ресурси використовуються в особливих умовах. Ефективна система управління ресурсним потенціалом господарства сприяє його раціональному використанню для виробництва високоякісної та конкурентоспроможної продукції.

Керування ресурсним потенціалом фермерського господарства вважається складним явищем, оскільки для повного засвоєння інформації про їхню кількісну та якісну характеристику потрібно проводити комплексні спостереження. Аналогічно, необхідно проводити дослідження для оцінки рівня ефективності самого процесу управління ресурсним потенціалом господарства. Таким чином, для забезпечення успішного розвитку підприємницької діяльності СФГ «Рябенко С.К.» необхідно сприяти оптимізації рівня ефективності управління ресурсним потенціалом.

Впровадження заходів для підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.» та оптимізації використання ресурсів передбачає перегляд структури та складу ресурсів, з акцентом на максимальну узгодженість та оптимальність їх використання. Основне завдання полягає в удосконаленні процесів використання та управління наявними ресурсами з метою збереження їхньої цілісності та взаємодії. Узагальнено, що

ресурси фермерського господарства включають в себе якісні та кількісні характеристики, а також здатність виконувати різноманітні функції.

У період системних криз та реформ, фермерське господарство «Рябенко С.К.» повинно акцентувати свою увагу на поглибленні та розширенні обсягів досліджень у сфері управління ресурсним потенціалом. Система ефективного управління ресурсним потенціалом господарства має високий рівень адаптивності та гнучкості, що враховує умови ринку. Це необхідно для організації виробництва якісної сільськогосподарської продукції та забезпечення стійкого, високоефективного та конкурентоспроможного розвитку фермерського господарства.

Отже, на основі проведених досліджень ми розробили стандартну систему ефективного управління ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.» (рис. 3.4).

Розроблена нами система управління ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.» включає в себе одинадцять основних етапів:

1 етап: Визначення місії СФГ «Рябенко С.К.» через встановлення ключових пріоритетів у господарській діяльності фермерського господарства.

2 етап: Визначення цілей, спрямованих на формування основних напрямків діяльності господарства, узгоджених з місією фермерського господарства.

3 етап: Формування стратегії діяльності господарства, включаючи планування дій СФГ «Рябенко С.К.», засноване на аналізі внутрішніх та зовнішніх факторів середовища.

4 етап: Організація структури та компонентів ресурсного потенціалу фермерського господарства, зокрема фінансового, матеріально-технічного, кадрового та інформаційного забезпечення для ефективного здійснення господарської діяльності.

5 етап: Ефективне керування ресурсним потенціалом, базуючись на конкретних застосуваннях функцій, принципів та методів управління в практичних умовах.

6 етап: Оцінка результативності управління ресурсним потенціалом, що визначається через встановлення критеріїв досягнення ефективності управління,

а також системний аналіз та оцінка результатів управління ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.».

Рис. 3.4. Етапи створення ефективного управління ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.»

Джерело: власна розробка автора

7 етап: Досягнення високого рівня ефективності, який відображається у таких економічних показниках, як рентабельність, прибуток та рівень інвестиційної привабливості.

8 етап: Вдосконалення управлінського процесу на основі досягнутої ефективності, включаючи визначення необхідних корекційних дій, їх узгодження та затвердження.

9 етап: Контроль, який включає аналіз та моніторинг ефективності функціонування процесу управління ресурсним потенціалом господарства.

10 етап: Розробка та визначення умов для розвитку ресурсного потенціалу, заснована на плануванні змін для підвищення ефективності управління ресурсами у фермерському господарстві.

11 етап: Реалізація змін, включаючи впровадження необхідних організаційно-управлінських трансформацій.

Ефективне управління ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.» визначається необхідністю реалізації концептуальних перспектив, що ґрунтуються на комплексі заходів економічного, фінансового, організаційного та нормативно-правового характеру. Наш підхід до формулювання концепційних компонентів економічного механізму управління ресурсним потенціалом фермерського господарства спрямований на покращення матеріально-технічного забезпечення та його модернізацію, створення умов для підвищення кваліфікації працівників, збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва та підвищення якості аграрної продукції.

Наші пропозиції включають такі напрямки:

1. Формування умов для підвищення кваліфікації та професійних якостей працівників.
2. Модернізація матеріально-технічного забезпечення та оптимізація виробничих процесів.
3. Збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва та підвищення якості продукції.
4. Фінансове оздоровлення господарства через впровадження ефективних заходів.
5. Залучення державних кредитних ресурсів та їх ефективне використання.

6. Оптимізація державного регулювання підприємницької діяльності.
7. Формування нормативно-правового забезпечення для аграрних товаровиробників.
8. Впровадження практики страхування сільськогосподарського виробництва.

Ці заходи спрямовані на підтримку сталого розвитку та примноження ресурсного потенціалу фермерського господарства «Рябенко С.К.» і сприятимуть його успішному функціонуванню на ринку.

Функціонування СФГ «Рябенко С.К.» у ситуації системних криз створює умови жорсткої конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції. Це змушує керівництво господарства активно організовувати свою господарську діяльність для досягнення оптимальних економічних вигід при мінімізації витрат. Значущі зміни у зовнішньому середовищі вимагають оперативного реагування та прийняття ефективних управлінських рішень з метою належного ресурсного забезпечення виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

У цьому контексті важливо:

1. Розвивати стратегії, спрямовані на ефективну конкуренцію та забезпечення стійкості господарства.
2. Активно адаптуватися до змін на ринку та вживати заходів для забезпечення конкурентоспроможності.
3. Оптимізувати виробничі процеси з метою ефективного використання ресурсів.
4. Вчасно реагувати на економічні та фінансові труднощі, приймаючи необхідні коригуючі заходи.
5. Забезпечувати високий рівень управління для швидкого адаптування до змін у зовнішньому середовищі.
6. Посилювати механізми ефективного використання ресурсів з урахуванням вимог ринкової конкуренції.

Такий підхід дозволить господарству ефективно функціонувати в умовах

системних криз і зберігати свою конкурентоспроможність на ринку сільськогосподарської продукції.

Під час наших досліджень було виявлено, що процес відтворення ресурсного потенціалу СФГ «Рябенко С.К.» заснований на необхідності врахування екологічних аспектів фермерського господарства. На жаль, чинна державна екологічна політика виявляється несистемною (практично відсутньою) і не гарантує відповідності сільськогосподарським виробникам екологічних стандартів, а також недостатньо регулює техногенне навантаження на природу і інші аспекти.

Наразі ключовим напрямком розвитку ефективного організаційно-економічного механізму відтворення природно-ресурсного потенціалу є фінансове стимулювання аграріїв для зменшення шкідливих викидів та відходів виробництва, а також активна підтримка відновлення земель, водних, лісових і повітряних ресурсів країни.

Отже, для забезпечення ефективного управління, раціонального використання та відтворення ресурсів СФГ «Рябенко С.К.» важливо створити гармонійну взаємодію наступних умов:

1. Економіко-соціальна доцільність:

- визначення оптимального співвідношення наявних видів ресурсів у фермерському господарстві.

2. Прогресивні технології:

- застосування під час виробництва сільськогосподарської продукції передових, екологічно безпечних та високопродуктивних технологій.

3. Забезпечення процесів відтворення ресурсного потенціалу:

- здійснення заходів зі збільшення (розширення, примноження), відтворення та оновлення ресурсного потенціалу фермерського господарства.

Такий підхід передбачає глобальне управління ресурсами, узгоджене з вимогами сталого розвитку та спрямоване на досягнення оптимальних

економічних та соціальних результатів при врахуванні екологічних аспектів у всіх аспектах фермерської діяльності.

Разом із вищезазначеними заходами, впровадження ефективної системи обліку та контролю ресурсів в сільськогосподарському підприємстві «Рябенко С.К.» визначить ключовий вектор для підвищення управлінської ефективності. Ця система дозволить точно відслідковувати наявні ресурси, їх використання та інші аспекти, забезпечуючи своєчасну оцінку перспектив розвитку фермерського господарства.

Ефективна система обліку та контролю дозволить:

1. Оцінювати перспективні можливості:

- використовувати внутрішні ресурси та привласнювати їхні потенційні можливості для розвитку;
- залучати ресурси із зовнішнього середовища для максимізації результатів.

2. Своєчасно виявляти відхилення:

- реагувати на будь-які невідповідності та виявлені відхилення у використанні ресурсів.
- ліквідовувати проблеми та удосконалювати процеси для підвищення ефективності.

3. Максимізувати прибуток:

- оптимізувати використання ресурсів для максимізації прибутку.
- забезпечувати ефективне функціонування управлінської системи ресурсного потенціалу фермерського господарства.

Отже, наявність такої системи буде сприяти ефективному управлінню ресурсним потенціалом СФГ «Рябенко С.К.» і підвищить його конкурентоспроможність та успішність у підприємницькій діяльності.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі за другим (магістерським) рівнем було досліджено теоретичні та практичні аспекти забезпечення ефективності підприємницької діяльності в аграрній сфері на прикладі сільськогосподарського фермерського господарства «Рябенко С.К.».

У аграрній сфері сучасності термін «підприємництво» визначається як складна та специфічна концепція, що є системою взаємодіючих елементів: особистісні характеристики підприємця (фермера), оточуюче середовище фермера, а також його підприємницьку діяльність (тип підприємницької діяльності, яку здійснює фермер).

Принципи підприємництва, які сприяють досягненню свободи в підприємницькій діяльності, включають:

- самостійний вибір виду підприємницької діяльності;
- вільне формування програми підприємницької діяльності, включаючи вибір постачальників та споживачів, інвестування та інші аспекти;
- встановлення цін на власну продукцію (товари, послуги) відповідно до законодавчої бази;
- самостійний відбір персоналу згідно з потребами конкретної галузі підприємницької діяльності;
- прийняття комерційного ризику та визначення методів розрахунків за власним вибором;
- вільне розпорядження прибутком після виплати податків і зборів, визначених чинним законодавством.

Оцінка ефективності є набором методів, що сприяють досягненню стратегічних і тактичних цілей підприємницької діяльності. Повна оцінка ефективності підприємницької діяльності стає можливою тільки за умови використання системи методів, спрямованих на всебічне оцінювання використання ресурсів. Ця система повинна базуватись на комплексі загальноекономічних показників і сприяти виявленню можливостей для

підвищення ефективності.

Ефективність підприємницької діяльності в аграрній сфері визначається досягненням оптимального результату у виробництві продукції на один гектар земельної ділянки, при мінімальних витратах коштів та ресурсів праці.

Фактори ефективності охоплюють весь спектр чинників, які взаємодіють і впливають на зміни у показниках ефективності підприємницької діяльності. Для підприємства аграрної сфери особливими факторами, які мають важливий вплив на його результативність, є наявність земельних ресурсів та інтенсивність виробництва.

Ефективність підприємницької діяльності в аграрній сфері ґрунтується на результативності виробництва. З цього випливає, що саме успішне функціонування сільськогосподарського виробництва становить основну динамічну силу у досягненні максимального економічного ефекту від підприємницької діяльності в цій галузі.

Впровадження реформ в аграрній сфері призвело до зростання кількості фермерських господарств, тобто суб'єктів виробництва. Це явище викликало появу конкуренції серед сільських господарств, де виробники змагаються за покупців. Така конкурентна боротьба об'єднує в собі здатність виробника представляти конкурентоздатну продукцію та надавати якісні послуги у відповідності до вимог споживачів.

Отже, підвищення ефективності підприємницької діяльності в аграрній сфері визначається його здатністю надавати сільськогосподарську продукцію в необхідній якості та кількості, відповідно до потреб споживача, в зазначені терміни та за більш вигідних умов постачання, ніж у конкурентів. Іншими словами, це вміння, в межах законодавства, забезпечити собі максимальні переваги в економічній та соціальній сферах.

Підвищення ефективності підприємницької діяльності в аграрній сфері виступає як критерій оцінки всіх застосованих у сільському господарстві методів підвищення ефективності. Цей підхід пов'язаний з досягненням найвищого результату у виробництві споживчих товарів за допомогою раціонального

використання виробничих ресурсів та підвищення продуктивності праці. Важливо підкреслити, що не тільки загальне суспільство, але і кожне конкретне сільськогосподарське підприємство має зацікавленість у підвищенні ефективності виробництва.

Сільськогосподарське фермерське господарство «Рябенко С.К.» розташоване у селищі Компаніївці, що входить до складу Компаніївської об'єднаної територіальної громади в Кіровоградській області. Господарство було засноване у лютому 2000 року.

СФГ «Рябенко С.К.» базує свою діяльність на законодавчій основі, зокрема на Законі України «Про господарські товариства», а також інших нормативно-правових актах України і власному Статуті господарства. Це юридична особа, яка володіє самостійною фінансовою звітністю, розпоряджається власним банківським рахунком та володіє печаткою з повним найменуванням господарства, необхідними штампами і бланками. Згідно зі своїм Статутом, основним видом підприємницької діяльності є рослинництво.

Головною метою сільськогосподарського фермерського господарства є здобуття прибутку з усіх видів підприємницької діяльності та задоволення потреб його засновників. Крім того, господарство прагне враховувати економічні та соціальні інтереси своїх працівників, забезпечуючи їм можливість здійснювати виробничо-господарську діяльність та надавати послуги населенню.

Детальний аналіз основних економічних показників діяльності СФГ «Рябенко С.К.» свідчить, що позитивні зміни в економічному середовищі, відзначені в останні роки, сприяли стабілізації та навіть зростанню обсягів виробництва у цьому фермерському господарстві.

Вивчення фінансово-господарських результатів діяльності СФГ «Рябенко С.К.» за період 2021-2022 років вказує на незадовільний фінансовий стан господарства. Дефіцити були виявлені під час аналізу кожного фінансового показника. Щодо аспектів аналізу економічної діяльності, слід відзначити лише позитивні тенденції для подальшого розвитку СФГ «Рябенко С.К.». Щоб

забезпечити лише позитивні результати у фінансово-господарській діяльності, необхідно підвищити її ефективність.

Навіть при наявності економічних труднощів у сільському господарстві в цілому, СФГ «Рябенко С.К.» продемонструвало відносно позитивні результати у своїй підприємницькій діяльності протягом досліджуваного періоду. Це дозволяє господарству визначити пріоритетні напрямки для подальшого розвитку в усіх сферах його підприємницької діяльності. На даному етапі свого розвитку СФГ «Рябенко С.К.» показує високий рівень ефективності.

Для забезпечення стійкого розвитку СФГ «Рябенко С.К.» важливо акцентувати увагу на впровадженні управлінських заходів, спрямованих на оптимізацію фінансових результатів. Це включає в себе:

- розробку плану та прогнозування прибутку, враховуючи ефективне використання ресурсів і оптимальні цінові та обсягові параметри виробництва;
- створення оптимальної програми виробництва з урахуванням вимог ринку та потреб споживачів, що дозволить максимізувати прибутковість при використанні наявних ресурсів;
- розробку стратегії розвитку, враховуючи унікальні особливості фермерського господарства та його досвід, що сприятиме формуванню стійкої конкурентної позиції на ринку.

Важливо відзначити, що збільшення середніх цін на насіння призвело до підвищення рентабельності на 33,9% в період з 2018 по 2022 роки. Високий рівень ефективності у виробництві насіння визначається, в значній мірі, можливістю СФГ «Рябенко С.К.» проводити закупівлю високопродуктивних сортів.

Прогноз, складений нами, вказує на те, що покращення ефективності виробництва насіння у СФГ «Рябенко С.К.» може відбутися лише в разі зростання врожайності зернових та зернобобових культур. У нашому прогнозі не передбачено збільшення посівних площ, оскільки дотримання сівозміни, зокрема для кормових культур, є пріоритетним. Однак потенціал для підвищення

середньої врожайності зернових та зернобобових культур у СФГ «Рябенко С.К.» може бути реалізований шляхом удосконалення технологій вирощування.

У умовах системних криз і реформ, керівному складу СФГ «Рябенко С.К.» рекомендується акцентувати увагу на глибших та розширених дослідженнях у сфері управління ресурсним потенціалом. Ефективна система управління ресурсами господарства повинна відзначатися високою адаптивністю та гнучкістю, враховуючи умови ринку. Головна мета полягає в організації виробничого процесу для отримання якісної сільськогосподарської продукції та забезпечення стійкого, високоефективного та конкурентоспроможного розвитку фермерського господарства.

Отже, для забезпечення ефективного управління, раціонального використання та відтворення ресурсів СФГ «Рябенко С.К.» важливо створити гармонійну взаємодію наступних умов:

1. Економіко-соціальна доцільність:

- визначення оптимального співвідношення наявних видів ресурсів у фермерському господарстві.

2. Прогресивні технології:

- застосування під час виробництва сільськогосподарської продукції передових, екологічно безпечних та високопродуктивних технологій.

3. Забезпечення процесів відтворення ресурсного потенціалу:

- здійснення заходів зі збільшення (розширення, примноження), відтворення та оновлення ресурсного потенціалу фермерського господарства.

Такий підхід передбачає глобальне управління ресурсами, узгоджене з вимогами сталого розвитку та спрямоване на досягнення оптимальних економічних та соціальних результатів при врахуванні екологічних аспектів у всіх аспектах фермерської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. Національний інститут стратегічних досліджень. – 2023. – URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahraryy-sektor-ekonomikypidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>.
2. Баглаєва Н. С., Суховєєва Ю. А. Теоретична сутність поняття економічна ефективність діяльності підприємства. Вісник СНТ ННІ бізнесу і менеджменту ХНТУСГ. 2020. Вип. 2. С. 98-101.
3. Білоченко А. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. Економіка та суспільство. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>.
4. Бибченко А. В. Вдосконалення організаційно-економічного механізму управління ефективністю діяльності підприємства / А. В. Бибченко, В. М. Кобелєв // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Економічні науки = Bulletin of the National Technical University «KhPI». Economic sciences : зб. наук. пр. – Харків : НТУ «ХПІ», 2020. – № 5 (7). – С. 3-7.
5. Братанич М. В., Полозова Т. В., Визначення сутності економічної ефективності та класифікація її видів. Економіка промисловості. 2017. № 4. С. 153–155.
6. Васюта В.Б., Кулага М.О. Оцінка ефективності господарської діяльності підприємства та розроблення заходів щодо її підвищення / В. Б. Васюта, М. О. Кулага // Modern economics. - 2019. - № 15. - С. 41-48. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2019_15_8
7. Вдовенко І. С. Державне регулювання фінансових механізмів забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. Економіка і суспільство. – 2023. – URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/75.pdf
8. Вітенбек М. О. Економіко-математичне моделювання розвитку аграрного сектору економіки України. URL: <http://mses.kpi.ua/za/vitenbek.pdf> (дата звернення: 09.12.2023).

9. Вороніна А.В., Берьозкіна А.Ю. Стратегічне управління: навч. посіб. Дніпров. держ. техн. ун-т. Кам'янське: ДДТУ, 2019. 418 с.
10. Гавриленко О.В. Тенденції ефективності виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції аграрних підприємств. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2019. Вип. 206. С. 13-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2019_206_4. (дата звернення 10.11.2023).
11. Гречко А. В., Гречухін А. С. Оцінка ефективності виробничої діяльності підприємства [Електронний ресурс] А. В. Гречко, А. С. Гречухін Ефективна економіка. 2018. №1. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/44.pdf (дата звернення 09.11.2023).
12. Гуменюк М. М., Неміш Д. В., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І. Основні чинники ефективного функціонування малого аграрного підприємництва. Вісник аграрної науки. 2021, № 9 (822). С. 80–88. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202109-11>
13. Економіка підприємства: підручник / за ред. Л. Л. Ковальської і І. В. Кривов'язюка. Київ: Кондор, 2020. 700 с.
14. Економіка підприємства. Поняття, класифікація та витрати підприємства при формуванні необоротних активів. URL: <https://buklib.net/books/25843/> (дата звернення: 10.12.2023).
15. Корнієнко Г.С. Види виробництва сільськогосподарської продукції в агробізнесі: правовий аспект. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. 2020. № 8. С. 39-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2020_8_8
16. Курочкіна О. К. Рентабельність підприємства як основний показник ефективності його діяльності. ЛОГОС. ОНЛАЙН : матеріали наук.-техніч. конф., 12 груд. 2020 р., Вінниця, 2020. №16. С. 1-5. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/6877/6849> (дата звернення: 15.12.2023).

17. Лазарева О. В. (2021). Соціально-економічний розвиток сільських територій: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 128 с.
18. Лазоренко Т. В., Пермінова С. О. Основи менеджменту : конспект лекцій. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 166 с.
19. Назаренко І. Економічний зміст ефективності діяльності підприємств. Галицький економічний вісник. Київ, 2022. №3 (76). С. 15–22.
20. Петков О. І. Економічна ефективність підприємств та фактори впливу на неї. Журнал прикладної економіки. Одеська національна академія харчових технологій. Одеса, 2021. С. 392-399.
21. Петренко Л. А. Інновації в рослинництві: актуальні напрями та показники ефективності впровадження // Агросвіт. № 4. 2019. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2019/7.pdf
22. Підприємницька діяльність в аграрній сфері економіки: монографія / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 208 с. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10026711>
23. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан, Л. А. Жураковська] ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2023. – 49 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.04>.
24. Проблема визначення ефективності. Методичні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства URL: <http://pidruchniki.com/1854051647541/ekonomika/>
25. Пудичева Г.О. Економічна сутність та класифікація ефективності. Проблеми системного підходу в економіці. Випуск № 3(77)-2, 2020. С. 19 – 24.
26. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрної економіки / [М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ „ІАЕ», 2023. 194 с.
27. Савицька О. М., Салабай В. О. Ефективність діяльності та управління підприємством: особливості використання теорії, методології та

- результативності аналітичних досліджень. Ефективна економіка. 2019. № 6. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7126> (дата звернення: 17.12.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.6.55
28. Савицька О. М., Салабай В. О. Особливості методології оцінювання ефективності та результативності в управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства. Сучасні підходи до управління підприємством : зб. тез доп. X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 квіт. 2019 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2019. С. 99 – 102.
29. Свиноус І. В., Микитюк Д. М. Об'єктивна необхідність формування системи управління ефективністю виробництва в сільськогосподарських підприємствах. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 11. С. 17-28.
30. Селезньова Г. О., Іпполітова І.Я. Ефективність системи управління підприємством / Г. О. Селезньова, І. Я. Іпполітова // Інфраструктура ринку. - 2020. - Вип. 39. - С. 238-244. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_39_41
31. Тарасенко Л.О. Ефективність діяльності підприємства: сутність, генезис, зміст підходів. Фінанси, облік, банки. 2019. № 24. С. 148–157.
32. Турчіна С. Г. Управління ефективністю діяльності підприємств малого бізнесу [Електронний ресурс] / С. Г. Турчіна, Л. О. Дашутіна // Інфраструктура ринку : електронний науково-практичний журнал. – Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2021. – Вип. № 53. - С. 91-98. - Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua>.
33. Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Полтава : Астроя, 2020. С. 434.
34. Удова Л. О., Гаєвий А. Г. Розділ 1.9. Малий бізнес в аграрному секторі економіки України: проблеми та перспективи розвитку в умовах війни. Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій. 2022. с. 122-133. DOI: <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-01-09>.

35. Целеп М. Економічна ефективність системи менеджменту персоналу в організації. Актуальні проблеми вітчизняної економіки, підприємництва та управління на сучасному етапі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 2019. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль : ЗУНУ, 2019. С. 288-290.
36. Череп А. В., Кабанова О. О., Томарева-Патлахова В. В. Формування ефективної системи управління підприємствами. Вісник Хмельницького національного університету. 2021. № 6(2). С. 280-286.
37. Шеленко Д. І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.
38. Шпикуляк О. Г., Шеленко Д. І., Алексєєва О. В., Ксенофонтова К. Ю., Суховій А. І. Роль ринку і підприємництва у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. Агросвіт. 2022. № 20. С. 3–12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/617/624>
39. Шульга В. Підтримка аграрного сектору в умовах воєнного стану – 2022. – URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213396_pdtrimka-agrarnogosektoru-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-varto-znati.
40. Якимчук Т.В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах. URL: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/7697/Socialnoekonomichna_efekti/1.html (дата звернення: 30.11. 2023).
41. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород, 2018. №20. Ч. 3. С. 174-177.
42. Nosratabadi S., Bahrami P., Palouzian Kh., Mosavi A. Leader cultural intelligence and organizational performance. Cogent Business & Management. Cornell University. October 6, 2020 URL: <https://arxiv.org/abs/2010.02678>. (дата звернення: 25.11.2023).

ДОДАТКИ